

ÇAĞIMIZIN DEĞERLER DİZİSİ (PARADİGMA) SORUNU

Contemporary Values: A Question of Paradigm

Teoman DURALI*

Özet

Bu makalede batı medeniyetinin serüveni incelenmektedir. "Hür olan insanı", "bağımlı ve mekanik" hale getirme bu serüvenin özel hedefi iken, bütün insanlığı dünyevi olan "eşyaya" mahkum etmek genel hedefi idi. Bu medeniyetin kendi içinde hasımlarıyla çatışması olduğu gibi, kendi dışından da hasımlar oluşturarak, bunlarla çatışma sürecine girmiş hatta bunun için dünya savaşları çıkarmıştır. Semavi geleneğinden aydınlanma süreciyle sekülerleşen bu medeniyet, sürecin son merhalesini "küreselleşme" olarak tanımlamaktadır. Bu medeniyetin tarihsel bileşenleri, bugün İngiliz-Yahudi sermaye egemenliğini getirmiştir.

Anahtar kelimeler

Batı, Avrupa, Medeniyet, Laiklik, Sektüler, Medeniyet Tarihi, Orta Çağ, Yeni Çağ, Tanısalılık, Yahudilik.

1- Evrensel Sıradüzeni

(1)Özellikle Alman tarih filozofu Georg Wilhelm Friedrich Hegel'in (1770-1831) tarih felsefesi ile İngiliz doğa filozofu Charles Darwin'in (1809-1882) evrim varsayımı arzıendâm eyledikten sonra, beşerî ile fizikî öncelikle uzun vadeli süreçlerin hepsini kul kırk yarararcasına zaman kalıplarına kendi kültür ve coğrafya bakış açılarına göre yerleştirerek sınıflamak, Geç Yeniçağ Batı Avrupalı araştırmacı-düşünürler için dayanılmaz bir tutku hâlini almıştır.

Bu cümleden olmak üzere, evveleminde evren, ışıklardan gazlara, atomaltı taneçiklerden atomlara, onlardan moleküller ile iri moleküllere (Fr macromolecule), cisimcikler ile cisimlere, oralardan uydulara, gezegenlere, yıldızlara, yıldızadalara (Fr galaxie); yeryüzündeyse, tümüyle kendikendine üreyemeyen virüslerden, bakterilerden, çekirdeksiz hücrelerden (Y&GeçL procaryotae) çekirdekli

Summary

In this article an adventure of the 'Western Civilization' is being scrutinized. The main aim is to condemn the making of "The Human being", which is free, to an addict of mechanical devices or machines. Along with having opponents and adversaries within, this civilization has tried to create enemies without(externally), and has entered into conflicts with and even have had wars with them. This civilization which has tried to secularize itself from the holistic traditions, has defined its last period(stand) as "Globalization". The historical components of this civilization has brought the British-Jewish capital dominance.

Key Words

West, Europe, Civilization, Secularism, History of Civilization, Medieval Period, The New Age, Judaism, Diagnosis

hücrelere (Y&GeçL eucaryotae), bunlardan köphücreli bitkiler ile hayvanlara, onlardan beşerî maymunlara¹ ve nihâyet beşere dek uzanan bir ilerleyen hattı var görmüşlerdir. Tabii, hat, beşerle bitmiyor. Esasında önemli kesimi ondan sonrası: 'Âlet-yapan beşer' (GeçL homo habilis) ile 'dikduran beşer'den (GeçL homo erectus) şimdiki insana (GeçL homo sapiens sapiens) geliyoruz. Onun da en alt katında zencî, en üst katta da beyaz adam oturuyor. Ama beyâz adamın da tekniği aynı seviyede değil. En üst seviye kuzeyli beyaz adama, onun da âlâsı İngilizize tahsis olmuş gözüküyor.

Bundan uzun süre önce, 1980li yılların başında olmalı, BBCnin doğayla ilgili bir filmi ni seyretmek üzere, Türk-İngiliz Derneğine gitmiştim. Salonun bir köşesinde kafayı iyice bulmuş bir İngiliz beğ oturuyordu. Yer kılığından olacak, ben de, yanına çöktüm. Bana ne iş gördüğümü sordu. Ben de, felsefeci, felsefe hocası olduğumu söyledim. İstanbuldaki doğal

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

¹ Alm Menschenaffe; İng anthropoid

gaz boru hattı inşasında görevli mühendis olan muhatabım, cevabıma pek şaşırıldı. Camgöbeği gözlerini bir fasıl üstüme dikerek bana bakakaldı. Serhoşluğun tevlid ettiği samimîlikle, "nasıl olur; Türkten filosof² da çıkarmıydı?!" deyiverdi. O insan hakları, bit pire hakları, hoş-görü, boş görü cilâlarını bir bir kazıyımız, alttan sırtarak ortaya çıkacak esas renk budur işte.

Kuçing, Malezyanın Borneo adasındaki Saravak eyâletinin başşehri. 1960ların başlarına değin İngiliz sömürgesiydi. Ondokuzuncu yüzyıl Viktorya uslubunu taşıyan hotelin kapısından girmeğe davranmıştım ki, epeyi ilerlemiş yaşından beklenmeyecek atıklıkla, koca yekpâre cam kapıyı bana açan, yüzde doksanın üstünde olduğunu tahmin ettiğim rutubete rağmen, frakıyla, sirkte gösteriye çıkmış pengueni andıran sarıntrak kahverengi tenli kavruk kuru zavallı yerli ihtiyâr, sıkı terbiye görmüş kurt köpeği misâli, önümde iki kat eğilerek, Raj devr³ Hint İngilizcesiyle "order, sâhip sir!" (aşağı yukarı, "buyurunuz, haşmetli efendim!") diyince, yüreğimde anlatılamaz bir burukluk duydum. Merak bu ya; içeri girip kayıt işlerimi tamamladıktan sonra, sotaya yatıp adamı izledim. Bahsettiğim tabasbusu, herkese değil, sâdece İngilizle yahut genelde Kuzeyli beyaz adama benzettiklerine gösteriyordu. Nasıl terbiye görmüşse, müstemleke idâresinden otuz küsur yıl sonra, Kuzeyli beyaz adam onun için hâlâ ilah mesâbesinde bir varlığı ifâde ediyordu.

Neyse, yine konumuza dönersek, diyelimiz odur ki: Kendini dünyada buldu bulalı insanlık, basit yaşayıştan karmaşık olana aşağıdan yukarıya doğru bir seyir izlemiş. Kuzey batı Avrupalı araştırmacı-düşünürler bakarsak, in sanlar, konar-göçer-toplayıcı-avcı yaşama tarzıyla işe koyulmuş, daha sonraları belli toprak parçalarına yerleşip tarımdan geçimlerini sağlar olmuşlar. Nihâyet şehir kurarak geniş çapta zanaat ile ticâret etkinliklerine girişmişler iktisâdî faaliyetler ve hukuk düzenlerini vucuda getirmişler. Her neyse, sıralama işte böyle sürüp gidiyor. Bu tablonun, gerçek-

liği ne derece yansıttığını bilemeyiz; zirâ, tarih filmi gerisin geriye oynatmak elimizde değil. Bahse konu görüşün de yerine daha makûl bir seçeneği ikâme edemediğimizden, akla ve eldeki verilere uygun düşen kesimleriyle, sunulan tabloyu kabul etmekten başka çâre yoktur.

Şurasını kaydetmek lâzım gelir ki: Gelişmeyi ifâde eden zaman sırasına dayalı dünyagörüşleri, tarihin önde gelen bütün medeniyetlerinde rastgelen bir olaydır. Meselâ, İslâm felsefe-biliminin dev simâlarından Ebu Osman el Cahiz (776-869), Müslümanlaşmamış Zencî Afrika ile Türkistan ahâlisini hayvan ile beşer arasındaki bir basamağa yerleştirmiştir. Oysa kendisi de aslen Zenciydi. Burada önemli olan ırk olmayıp medeniyettir. Hangi kavim yahut ırk menşeden gelerseniz geliniz, bir defa İslâm medeniyet ortamının mensubuysanız, artık insansınız. Bağlı olduğunuz dinî iytikâdın da önemi yoktur. Benzeri 'ülkü' esaslı anlayış Eskiçağ Ege (Yunan) medeniyetinde de söz konusuydu. Buna karşılık, Kuzey batı Avrupa gibi, kavim mülâhazasını merkeze almış bir başka büyük medeniyet, İlkçağ Çininkisiydi. Yalnız, şurasını da teslim etmek gerek: Çinlilerde bir 'keskin ırk ayırımı siyâseti' (apartheid)⁴ güdülmemiştir. Çin anayurduna nüfuz etmiş yabancı unsurlar, evlilik yoluyla eritilerek Çinileştirilmişlerdir. İslâmda medeniyetin temel düstürlerini benimsemişseniz, bu arada ihtidâ da etmişseniz, edeb ile âdâba uygun olduğu sürece, giyim ile kuşamınız, hukuk ile yaşama tarzınız, örf ile âdetlerinize göre sürüp gider.

² Almandaki 'Philosoph-Fachphilosoph' dışında, bildiğim hiçbir dilde, Türkteki 'filosof-felsefeci' ayrımına denk düşebilecek karşılık yoktur. Bu bakımdan İngilizcede, tasrih olunmadığı takdirde, 'philosopher'ın Türkteki karşılığı 'filosof' da olabilir, 'felsefeci' de.

³ 'Raj' -Hintcede hâkimiyet demektir- yahut 'İngiliz Hindistanı' (İng British India), 1790ların sonlarından 1947ye değin sürmüş olan İngilizlerin, Hindistandaki hâkimiyet devrinin adıdır bkz: Alan Palmer: "Dictionary of the British Empire and Commonwealth", 288.s.

⁴ Felemenk Doğu Hint Şirketi öncülüğü ile gözetiminde Güney Afrikanın en güney batı ucunda bulunan ve Atlas ile Hint okyanuslarının buluştuğu mahale uzanan Ümit Burnuna ve onu çevreleyen muntıkaya 1652den itibaren Felemenkiler yerleşip yöreyi sömürgeleştirmeğe koyulmuşlardır. Bahsi geçen tarihten Güney Afrikanın İngiliz hâkimiyetine girdiği 1795e değin yerlilerin ellerinden aldıkları o bölgede Boer (okunuşu: Bûr; anlamı: Çiftçi, rençber) adı verilen Felemenkili yerleşimciler, birtakım özerk devletçikler kurmuşlardır. Bu Felemenkili yerleşimcilerin anadili, tabiatıyla, Felemenkceydi. Ne var ki, anayurtla irtibat uzun süre kesilmiştir. Bu kesif tecridin sonucunda Boerların dili değişmiş, anadil Felemenkceden yeni bir dil, Afrikaans (Felemenkcede 'Afrikaca' demek) ortaya çıkmıştır. Boer asıllı Daniel Malan (1874-1959), 1948de Güney Afrika Birliğinin başbakanlığına seçildikten sonra, ilk işi, Afrika dilinde (Afrikaans) ayrım anlamına gelen 'apartheid'ı (okunuş: Aparteyd), yani 'keskin ırk ayırımı'nı sağlayan birtakım olağanüstü yeğin kanunları Meclisten geçirecek yürürlüğe sokmuştur. Söz konusu apartheid hukuku, Afrika Milli Kurultayının (İng African National Congress, ANC) iktidarı ele geçirip İngiliz Felemenk hâkimiyetini sarstığı 1991 yazına değin meriyette kalmıştır Alan Palmer: "Dictionary of the British Empire and ...", 15., 42.&219.syflr.

Bundan dolayı, temel dinî naslar dışında, Özbek, Nijer ile Filipinli Müslümanlar arasında gözden kaçmayacak raddede belirgin kültür farklılıkları bulunur. Bu durum, ortaya çıkışı Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısına değin geri giden ve günümüzde bütün yeryüzünü sarmaşık gibi sarıp sarmalamış gözükken Küreselleştirilen Çağdaş İngiliz-Yahudî medeniyetiyle tam bir karşıtlık oluşturmaktadır. Karşı iddialara rağmen, bahsi geçen medeniyette temel farklılıklara yer ve izin yoktur. Bu tekbiçimleştirme (Fr. uniformisation) işini sözünü ettiğimiz medeniyet, son otuz yıldır zora başvurarak gerçekleştirmiş oldu. Kafa karıştırıcılığı da buradan doğuyor.

(2)Kavmin fizik özelliklerine tutku radesinde bağlılık ve bunların alabildiğine yüceltilmeleri aktenli, sarışın yahut kızıl saçlı, renkli gözlü Kuzey Avrupalı Kelt ile Germen boylarının takıntısı olagelmıştır. Germenlerle karışarak Germenleştikleri ölçülerde kimi İslav boyları -Lehler, Çekler ile Beyâz Ruslar sözgelisi- dahî tarihin geç çağlarında bahsi geçen tavrı sergilemeğe koyulmuşlardır.

Mensub olunan kavmin varsayımlı maddî ile manevî özelliklerine bağlı kalıp bunları ne bahasına olursa olsun muhafaza etmek kaygısı ile çabası oldum olası Kuzey Avrupalının, öncelikle de, düşünün ile yöneten zevâtının zihnini meşgul etmesi olayı, Yeniçağ dışı Batı Avrupa medeniyet dairesinde yeni bir veche kazanmıştır. Kavimlerüstü bir dünyagörüşünü savunup başat kılma çabasında gözükken Latin-Roma-Katolik kilisesi adı anılan medeniyet çerçevesinde yeri ile gücünü yitirince, putperest devrin birçok başka 'çiğ güdüleri gibi, boyun budunun en geniş durumunu ifade eden ve İhtilâlikebirle birlikte artık millet şeklinde anılacak kavme bağlılık öne çıkacaktır. Bu ise, özellikle de Darvinciliğin zemîn teşkil edeceği, ırk mülâhazasının arzıendâm etmesini sağlayacaktır. Nihâyet, Yeniçağın sonları ile çağdaşlığın başlangıç dönemlerinde sahnedeki yerini alan Sermâyeciliğin olmazsa şartlarından Sömürgecilik ile İmperyalizmin en önemli payândalarından biri de Kavimcilik-İrkçılıktır. Bunun da üç anaörneği vardır. Tekmil insanlığa tebliğ olunmuş âşikâr Tentanlı Vahiy dininin ilk ve en eski müntesibi olma tekeline bulundurma iddiasında olup bunu kendi kavmiyle özdeşleştiren İsrail ilahiyat esaslı kavimciliği; Millî Toplumculuğun işbaşına gelmesinden sonra Almanın dirimsel (biotique) temelli kavmi İrkçılığı ve nihâyet Sömürgecilik ile İmperyalizmi hâkim kılmak maksadıyla iktisadî-siyâsî mütâlaalara dayalı geliştirilen İngiliz kavimciliği. Tabii, bu sonuncuda Millî Toplumcu Almanyasının kavimciliğine ilişkin mülâhazaları yer almaktadır.

Gerek İsrailin 'ilahiyata dayalı kavimciliği'⁵ gerekse Millî Toplumcuların 'safkan kavimciliği'-ki, buna 'kavmi İrkçilik dahî diyebiliriz-dışlayıcıdır. Özge bir anlatışla, kavmin dirimsel arlığını bozar kaygısıyla ona dışarıdan beşerî unsurların katılması istenmez. Benzer istemelik, İngiliz Kavimciliğinde de vardır. Ama bu, gizli tutulur, gizlenir. İngiliz kültürü, kendi dışındaki toplumlara hoşgörülü ve katılımcı görünür. Öyleki katılma ile bütünleşmeyi teşvîk eder. Bu, onun libéral ve démocratique veche-sidir, görünüşüdür.

Semâyeciliğin zorunlu tuttuğu sömürgeleştirme süreci Avrupa kıtasının dışında denizaşırı diyârlarda yürütülmüştür. Ele koyulmuş topraklarda yaşayan topluluğun yahut toplumun, baştan, ortadan kaldırılıp kaldırılmayacağına karar verilir. Ezici çoğunlukla hâkim olunan halklar yaşatılmışlardır. Zirâ iktisadî etkinliklerin hedefi olarak kabul olunmuşlardır. Bunlar, ilkin, hammaddeleri çıkaran, derleyip toplayan, anavatana nakleden bedâva işgücünü teşkil etmişler; kölelikten ucuz işgücüne dönüştürüldükten sonra da anavatandan satılan mamul malların müşterisi kılınmışlardır. Bahsi geçen topluluklara, halk öbeklerine mensup kimseler, İngilizle, dirimsel anlamda karışmamakla birlikte, ona ait kültür değerleriyle donatılarak onun doğrultusunda yaşamağa sevk olunmuşlardır. Geçmişin kadim devirlerinde insanın, kimi hayvan türlerine uygulamış olduğu yöntemi, sömürgeci de yerli halklara karşı tatbik sahasına sokmuştur. İlkin 'ehli'leştirilmiş, bilâhare 'evcil'leştirilmişlerdir. 'Ehlileştirme'de (fr. apprivoisement), sığırdaki, davarda, tavukta, at ile eşekte gördüğümüz gibi, uygun kabul edilen hayvan, ihtiyâç duyulan işe koşulur; demekki o, kullanım değeri kazanır. 'Evcilleştirme'deyse (fr. domestication), kullanım değeri kazanmış hayvana ayrıca beşerî özellikler de yüklenir. Böylelikle, en aşırı örneklerine kimi süs kedileri ile köpeklerinde rastladığımız üzere, kendi doğal şartlarından sapmış 'beşer-benzeri' yaratıklar ortaya çıkarlar. İşte yerli halklar dahî sömürgeleştirilirlerken benzer bir yol izlenmiştir. Buradan İngiliz olmayıp yine de İngiliz andıran toplumlar ortaya çıkmışlardır. Bu yoldan kendisini dünya çapında yaygınlaştıran İngiliz kültürü, sonunda, medeniyet boyutlarına erişmiştir.⁶

⁵ Fr ethnocentrisme théologique.

⁶ Her konuda olduğu üzere, bu işde de İngilizli taklit çabasında ki Fransız, bahsettiğimiz sahada kayda değer başarılar elde edememiştir.

2-Kaba Kuvvete Dayalı Zorlayıcılıktan İknâ İstibdâdına

Bir *iknâ* yahut kandırma *istibdâdı* (L *dic-tatura*) ortaya çıkmıştır. Siz, adı geçen medeniyetin istisnâsız tekmil isterlerini, taleplerini kabul edip karşılayamıyorsanız, hani neredeyse insan-olma şartlarını kaybediyorsunuz demektir. Şimdi bunu söylerken, 1996 genel seçimlerin arifesinde seyretmiş olduğum bir televizyon mülâkâtını hatırlamadan edemiyorum. Orada muârizlerinin İslâmcı diye damgalanmış oldukları bir partinin başkanını sığaya çeken, baskı sayısı yüksek gazetelerimizden birinin tanınmış bir mensubu, sohbetin sonunda muhatabına, hep, özenle ve en nitelikli markalardan olan macunla fırçalanmış 'otuz iki' dişini gösterir o bilindik beşüş çehresiyle şöyle takılır: (hatırlayabildiğim kadarıyla) "İyi ama, şu giyimimize baksanıza, bu bile, ne kadar da 'Batılı' olduğumuzu göstermiyor mu, efendim?!" Evet, Çağdaş Batı (yânî İngiliz-Yahudî) medeniyetinden olmak, topyekûn medenî, yine başka bir deyişle 'insan olmak'la aynı şey demek değil de, nedir! Kazara, 'Batılı' olamayıp da, ne bileyim, sözgelişi, Hint medeniyetindenenseniz, eh artık, insan olamazsanız. 'Batılı' olmanız ise, erkekseniz meselâ, takım elbise giyinmiş, boyunbağı takmış, başınıza da şapka koymuş olmanız zorunludur. MaâzAllah, 'Yüce Ruh' (Mahatma) Gandhi'ye özenip "bu, millî kılığumdur, halkımın kıyâfeti böyledir" diyerek harmaniye sarımsıp 'yalınayak başı kabak' ortalığa çıkmak gaffe-tinde bulunursanız, düpedüz vahşî adam olarak damgalanabilirsiniz. 'Batılılık', kılık kıyâfetten tutunuz da, ta yürüyüşe, oturuşa; yeme içmeye; yazıya çiziye -Harf devrimimizi, bu arada, zikredebiliriz-; mimarlık tarzı ile uslubuna -yine, meselâ, Halaskârgâzîmize yaklaşık iki bin yıllık mimarlık geleneğimize hareketle türbe yerine, Atınadaki Akropolis'in kötü bir taklidini (taklidin iyisi olmaz ya) inşâ etmedik mi!-; mûsıkî ile şiir; resim ile heykel sanatlarının zevklerine; üretim ile tüketim; evidâresi biçimlerine; kadın-erkek ile ebeveyn-evlâd ilişkilerine; kısacası, hayatın bütün köşe bucaklarına dek uzanan bir 'mutlak etki tahakkümü'dür. Bunun da sebebi iktisâdîdir.

3-İktisâtperestlik

Tarih boyunca bütün toplum-kültürlerde 'iktisât', tıpkı solunmak, yemek, içmek, evlenip aile kurmak gibi, üstünde durulmayacak kadar kendiliğinden anlaşılır -Frenklerin 'banal' dedikleri- türden birtakım eylemelerin adı olmuştur. Hattâ, cinsiyet meseleleri gibi, hakkında

konuşmak ayıp sayılırdı. İşte bu durumdaki 'iktisât', eşine benzerine geçmişte rastgelemeyeceğimiz yepyeni bir medeniyetle birlikte hayatın ve bilcümle ifâdelerin -başka bir sözle, söylemlerin- merkezini işgâl eder olmuştur.

'Makine', kısaca, kendisine vucut veren parçalar ile unsurların eşgüdüm hâlinde çalışarak verim sağlayan bir işleyiş bütünlüğüdür. Bir işleyiş bütünlüğü (Fr *mécanisme*) ise, açıp içerisine baktığımızda, kurucu unsurlarını yahut yapıtaşlarını teker teker görebileceğiniz, bunların arasındaki neden-etki bağıntılarını tek tek tesbit edebileceğiniz iş gören yapıdır.⁷ Böylece incelemeye, tahlile açık olan, öyleyse gizli kapalı, kısacası, esrârlı yanları yönleri bulunmayan işleyiş bütünlüğü cinsinden mekanik yapılar, aslında, insan elinden çıkmaz. Fakat evrenin de bir işleyiş bütünlüğü olduğu öne sürülür olmuştur. Ne zamandır? Özellikle 1600lerden bu yana söz konusu iddia git gide güç kazanmıştır. İlk dönemlerde, meselâ, Sir Isaac Newton'da (1642-1727) bu işleyiş bütünlüğünün, yaratılmış olduğuna inanılıyordu. Fakat öncelikle Ondokuzuncu yüzyılla birlikte bu inanç terkedilir olmuştur. Yaratıcısı bulunmayan, işleyiş yasaları doğrultusunda ezelden ebede dönüşümler geçirerek evrenin evrenin gerek tümü gerekse kapsadıkları, ilkece, açıklanabilir süreçler veya varolanlardır. Böyle işleyen evreni ve kapsadıklarını inceleyip açıklayabilecek ülküsel (ideal) bilim, 'fizik-kimya'dır. O hâlde, fizik-kimya bilimlery ile bilim kollarının açıklayamadığı süreçler yok sayılmalıdır, anlamsızdır, saçmadır. Fizik-kimya bilimlerinin, yânî tahlilci aklın açıklamakta âciz kaldıklarına 'mucize' diyoruz. "Ben kimim?", "nereden gelip nereye gidiyorum?", "niçin, nereden varoldum?", "ben'imî çevreleyen bütün şu varolanların hikmetisebebi nedir?" türünden sorulardan yansıyan 'irâde'de kendisi gösterip de insanın temel 'insan-olma' hâlini oluşturan onun aslı vasfını, 'kimliği'ni, tahlilci akılla açıklamaktan kesinlikle âciziz. Demekki 'insan', ama beşer değil, 'mucize'dir. İnanış, iyilik ile güzellik değerlendirmeleri, barınışı, yi-yişi, içişi, korunuşu, aile ile topluluk bağlarını örüşü, sevişisi, iş görüşü, hak ile adâlet dağıtışı ve nihâyet teşkilâtlanışıyla insanın tüm kapsayıcı eserine 'kültür' diyoruz. Mucize olan insanın eseri de, demekki kültür dahî, mucizevidir. Madem 'mucize'de 'tahlilci akl'ın yeri yoktur, o hâlde, orada inanç, 'salt inanç' söz konusudur. İnanıp inanmamakta ise,

⁷ Fr structure fonctionnelle.

'serbest'iz. Görülüyor ki, 'inanc'ın bulunduğu ortamda 'hürlük' vardır. 'İnsan-olmak' ile 'hür olmak' aynı şeydir. 'İnsan', özden 'hür'dür. 'Hürlüğü'nün insandaki ilk ve asıl tecelli yeri, onun 'manevî- zihnî-ahlâkî âlem'idir. Bu âlemin kötürümleşmesi, insanı hürlüğünden, dolayısıyla da 'insan-olma-duruşu'ndan eder. İşte, Kur'ân, serhoşluğu da bu sebeple yasaklar.

'Hür-olan', 'hürlüğü'nün hikmetisebebi demek olan 'kimliği'ni korumanın mücâdelesindedir. 'Kimliği' olmayanın 'hürlüğü' de yoktur. 'Hür-olmayan', 'mekanik'tir. 'Mekanik-olan' ise, her türlü işi 'direnme'den görmeğe teşnedir. İşte, nasıl ilkin evren, doğa, dünya 'mekanik' kabul edilmişler, tedricen 'insan' da, 'dirim-beşer' temeline indirgenerek 'kimliği'nden, böylelikle de 'hürlüğü'nden yoksun kılınarak 'mekanik'leştirilmiştir. Böylece o, artık 'sömürü'nün konusu olmuştur. 'Kimliği'ni oluşturan cümle 'değer'ler için mücâdele eden mücâhit-dindar-inanan-savaşan-insan, 'kendisine buyrulduğu biçimde hareket ve imâl eden, yiyip içen, mutlanmayan, ızdırâp çekmeyen, çiftleşip eğlenen beşer', demekki 'iktisâdiyâtçı adam' (homo economicus) derekesine düşürülmüştür. 'Doğa'nın 'mekanik'leştirilmesine 'Maddecilik-Mekanisizm', 'beşer'inkisineyse 'İktisâdiyâtçılık' diyoruz. Peki, bu yeni dönem nerede, ne vakit başlamıştır, biraz da buna bakalım.

4-Ortaçağ Hıristiyan Avrupa Medeniyetinden Yeniçağ Dindışı Batı Avrupa Medeniyetine

I-Tanrısallık-Kutsallık-Dünyevîlik Çatışması

Alman dinadamı ve filozofu Martin Luther'in (1483-1546), Batı Avrupa Hıristiyanlığında yol açmış olduğu çatlak, Ortaçağ Hıristiyan medeniyetini çözülmeye sevkeden ve onun yerini alacak Yeniçağ dindışı Batı Avrupa medeniyetinin de şartlarını hazırlayan âmillerin en önemlilerindedir. Nasıl ki, çağımızda Mikhail Sergeyeviç Gorbacev (1931-), Sovyetler Birliğini islâh edeyim derken, yerlebir ettiyse, geçmişte de benzer biçimde, Luther, 'Hıristiyanlığı' Latin-Roma dünyasının çarpıtmalarından kurtarıp doğru olduğuna inandığı biçimleri, kendi halkına öğretmeğe kalktığında, gideryak Batı Avrupanın iytikât manzûmesini silip süpürecek heyelânı dahî boşandırmış oldu.

Aziz Pavlus'tan⁸ sonra, Romanın merkez ül-

⁸ M.Ö.5te doğduğu tahmin edilen Aziz Pavlus, İmparator Lucius Domitius Claudius Neron (37-68) devrinde M.S.62 tarihinde Roma şehrinde idâm olunmuştur.

kesi İtalyaya, dolayısıyla da Batı Avrupaya Hıristiyanlığı taşıyan Havârilerden Aziz Petrus,⁹ Papalık silsilesinin ilk halkası olmuştur.

Hıristiyanlığın iki ana mezhebinden biri, Ortodoksluk, ötekisiyse, Katolikliktir. İlki, başta Türkler olmak üzere, Müslüman devletlerinin hâkimiyet sahasında yaşamanın sonucunda, Hıristiyan âleminde başat bir oruna erişememiştir. Meydan Katolikliğe kalmıştır.

İlk dönemlerinde görmüş olduğu dehşet verici zulümlerin ardından, Hıristiyanlık, Katoliklik kolundan yürüyerek, öncelikle de Roma gibi güçlü bir cihân devletinin kanatları altında, serpilmiş, Avrupanın ortalarında, güneyine, batısı ile kuzeyine kısa sayılabilecek sürede yayılmıştır.

Varlığı M.Ö.753e değin geri götürülen Roma, devlet olarak M.S.364te Batı ile Doğu diye ikiye ayrılmıştır. 364ten itibaren Batı Romayla birlikte Batı Avrupanın dar anlamda tarihî kimliğinin şekillendiğini görüyoruz. Bu kimliğin iki ana pâyandası var: Biri Roma devlet ile hukuk anlayışları; ötekisiyse Hıristiyanlığın, Katoliklik kolu yoluyla getirdiği iytikât. Bunun da beş esası vardır: Teslîs (Ortl Trinitas) şeklinde üç cihetten idrâk olunan tek Tanrı fikri (Deus), hayr (caritas), çile (passio), dinyayma (missionarius) ile ruhbanlık (clerus).

Asıl olan, Âhuret (Divinus) hayatıdır. Orada katıksız Tanrı nizâmı yürürlüktedir. Hz. Âdem'in¹⁰ hatâsı sonucunda, soysopu insanlar

⁹ Havarilerden Aziz Petrus (di: ?) da, yine Neron devrinde Roma şehrinde M.S.64te çarınha gerilmiştir.

¹⁰ "Ve Rabb olan Allah, zeminin tozundan insanı biçimledi. Ve burun deliklerinden içeriye hayatın soluğunu üfledi. Ve insan (Âdem), canlandı (zîhayat oldu) -Far can=ruh (Tekvîn, 2/ 7).Ve Rabb olan Allah, doğu cânibindeki Adende bir bahçe ekerek tertipledi. Biçimlediği Âdemi oraya yerleştirdi. Ve Rabb olan Allah, zeminden göze hoş gelen ve yemek için iyi birer ağaç; bahçenin ortasında, hayat ağacını ve hayr ile şerr bilgisinin ağacını bitirdi (2/8-9). ...Rabb olan Allah, Âdeme 'bahçedeki her ağaçtan dilediğinince yiyebilirsiniz' dedi. 'Fakat hayr ile şerr ağacından yemeyesin. Zirâ ondan yediğin gün mukakkak öleceksin' diye buyurdu'(2/15-17).Ve Rabb olan Allah, Âdemin tek başına kalmasının iyi olmayacağına hükmetti...(2/18). Ve Rabb olan Allah, Âdemi derin bir uykuya daldırdı. Âdem uyudu. O uyurken kaburgalarından birini söktü. Boş kalan yeri etle doldurdu. Rabb olan Allah, insandan (Âdemden) söktüğü kaburga kemiğinden nisâyı (kadını) yaratıp onu Âdeme ötürdü. Âdem de, 'şimdi bu kemiklerimden kemik, etimden de etdir. İnsandan (Âdemden) aldığın, ona da nisâ (kadın) densin' dedi. Bundan dolayı, erkek, annesi ile babasını terkederek kansına katılarak bir et (yevvucut) olsunlar. Âdem ile kansı çıplak olmalarına rağmen, utanmıyorlardı(2/21-25). Çevredeki cümle hayvandan zeyrek olan yılan, kadına seslendi:

*düşmüştür (dünya: 'Düşmüşlük). Tanrı, yarat-
tığı insanı o kadar sever ki (caritas: Tanrı aşkı),
Hz. Meryem'e Kendi Ruhundan¹¹ 'üflediği'
nefesten Hz İsa olmuştur.¹² O da, elçisi olarak
değil, Tanrının insan sûretindeki hâliyle çar-
mıhta Âdemoğlunun kefareti ödemiştir (Hz
İsa'nın çilesi). Mümin kişinin ömrü boyunca
ulaşmağa can attığı biricik gâye, uhrevî hayata
geri dönmek, ricat etmektir (irticâ). Bu ricatta
mümine kılavuzluk edebilecek tek
mürşidikkâmil Hz. İsa'dır (Mesih). O ise,*

'Gerçekten de Allah, bahçedeki her ağaçtan yemeyiniz dememiş midir?' dedi(3/1). Kadın dahî yılanı 'bahçedeki ağaçlardan yiyebiliriz; Yalnız, bahçenin ortasındaki ağaçtan yemeyiniz ve dahî ona dokunmayınız, yoksa ölürsünüz', diye buyurdu(3/2-3). Yılan da, kadına 'ölmeyeceksiniz elbette; zirâ, Allah bilir ki, ondan yediğiniz gün, gözleriniz açılacak, tanılaşarak hayr ile şerri tanıyacaksınız(3/4-5). Kadın da, ağacın yemişi iyi olup göze hoş gözüktüğünü, kişiyi de anlayışlı kıldığından, arzularını olduğunu görünce, oradan bir yemişi koparıp yedi; ondan kocasına dahî verdi; o da yedi. İkisinin de gözleri açıldı. Çıplak olduklarını bildiler. İncir yapraklarını birbirlerine ilâştirerek kendilerine futa diktiler. Günün serin saatinde bahçede gezinen Rabb olan Allahın sesini işitince, Âdem ile karısı, bahçedeki ağaçların arasında, Rabb olan Allah'ın huzurundan gizlendiler(3/6-8). Ve Rabb olan Allah, Âdeme 'neredesin?' diye seslendi(3/9). Âdem, karşılık verdi: 'Bahçede sesini işitince, çıplaklığımdan ötürü, korkup saklandım. Allah sordu: 'Çıplak olduğumu sana kim söyledi? Yememeni buyurduğum ağaçtan yemedim mi?'(3/10-11). Âdem, 'bana can yoldaşı (refik) kıldığı kadın, ağaçtan yemişi sundu, ben de yedim' dedi. Rabb olan Allah kadına 'niye böyle davrandın?' diye sorunca, kadın, Ona 'yılan, beni aldattı, ben de yemişi yedim' karşılığını verdi(3/12-13). Rabb olan Allah, yılanı dönüp 'bunu böyle yapmaktığın yüzünden, seni, cümle davar ile çevredeki tek mil hayvanlardan da melûn ilân ediyor; karnın üstünde devinip ömrünce toz toprak yemeğe mahkûm ediyorum'... dedi(3/14-15). Kadına dahî 'acın ile doğuruşunu ziyâdesiyle zorlaştıracam. İstirapla doğuracaksın artık. Kocandır arzuladığın. O ise, sana hükmedecek' diye konuştu(3/7/6). Âdeme gelince; ona da, 'Madem karnın sözüne kulak verip yemeyeceksin diye buyurduğum ağaçtan yedin, o hâlde, senin uğruna yeri lânetledim; oradan bütün bir ömür boyu azapla yiyeceksin' dedi(3/17). 'Kendisinden geldiğin toprağa dönünceye değin ekmeğini oradan almanın teriyle çıkıp yiyeceksin. Sonunda toza toprağa döneceksin' (3/19). Âdem, karısını Havva adıyla çağırdı; zirâ o, cümle canlıların annesiydi(3/20). Ve Rabb olan Allah, 'hayr ile şerri bilmekle Âdem, artık bizden biri gibi oldu. Şimdi elini uzatıp hayat ağacından alacağını alarak yiye hem de sonsuzca yaşaya' diye buyurdu. Böylece Rabb olan Allah, Âdemi Aden bahçesinden tardedip hayat ağacının yolunu muhâfaza için Adenin doğu cânibindeki Kerübîler ile her tarafa döner kılıca yerleştirdi(3/21-24) "Kitâbımukaddes"; ayrıca: "Die Bibel oder die ganze Heilige Schrift"; ayrıca: "The Holy Bible", King James Version; American Bible Society; ayrıca: Martin H. Manser: "The Wordsworth Dictionary of Bible Quotations".

¹¹ Ruhulkuddus: Sanctus Spiritus.

¹² Tanrının 'oğlu': Filius Dei.

bedence varolmadığından, Kendisinden manen neşet ettiğine ve masûm olduğuna inanılan On iki Havârisinden özellikle Azîz Pavlus ile Azîz Petrus' tan 'el almış' olan Papa, dünya yaşamasından uhrevî hayata giden yolda kılavuzluk edecek. Papa, görüldüğü gibi, artık, Tanrı temsilcisi mesâbesindedir. Papanın Tanrısalsal yetkileri alçalan bir sırayla belli bir zevât tevârüs eder. İşte bu kutsal zevât bir Ruhbân zümresidir (OrL Clericatus). Bu zümreye girmeyenler ise, 'Ruhbân-olmayanlar' (OrL Laicus) kitleyi teşkil ederler. Uzun lâfın kıyası: Yaklaşık olarak M.S. Dördüncü yüzyıldan Onaltıncı yüzyıla değin Batı Avrupa tarihi, bir ikili görünüm arzeder. Bir yanda papazları ve keşişleriyle Tanrısalsal yetkilerle donanmış kutsal Ruhbân, öbüründe ise durmadan günâh işlemeğe teşne Ruhbân-olmayan zümreler, birbirlerine karşı cephe almış durumdadırlar. Laikler (Ruhbân-olmayanlar), Klerikler (Ruhbân) üzerinde meşrûu hiçbir denetim gücünü hâiz değillen; Kleriklerin, Laiklere birçok bakımdan hüküm icrâ etmekte yetkiliydiler. Bu hüküm icrâsı, evlilik hayatından tutun da, meselâ, ticârete dek uzanan geniş mi geniş bir yelpâzeyi kapsamaktaydı. Özetle, öyle bir toplum yapısı ki, burada ya 'Klerik'siniz ya da 'Laik'siniz. Tıpkı ne gibi? Tıpkı kapalı devre işleyen bir askerlik teşkilâtınız varsa ve bunun mensubuysanız, 'asker'siniz; değilseniz, 'sivil'siniz.

Şimdi, Müslümanlıkta böyle Tanrısalsal yetkilerle donanmış bir hatâsiz dinadamları zümresi, ilkece, bulunmadığına göre, orada Ruhbân ile Ruhbân-olmayan zümreler ikiliğinden elbette bahsedilemez. Öyleyse, tarihî birikimi Müslüman olan Türk kültüründe Laiklik diye bir sorun'un bulunmaması gerekir. Aynı şekilde, 'irticâ' dahî, Yahudilik ile Hıristiyanlıktan idhâl olunma bir sorun'un kavramlaşmış hâlidir. Eh, olmayan sorun üstünde tartışmağa da, 'felsefe'de abesle iştigâl denir.

II-Yeniçağ Dindışı Batı Avrupa Medeniyetinin Bellibaşlı Belirlenimleri

Geniş anlamda din ile insan yaşamasının tamamı tümüyle iç içeydiler. Köyünüze yahut obanıza ulaşmak amacıyla dereyi mi geçeceksiniz, denize açılmak gâyesiyle kütükten bir tekne mi imâl edeceksiniz, ağaç mı keseceksiniz, karnınızı doyurmak maksadıyla avlanacak mısınız, barınak mı inşâ ediyorsunuz?... Bütün bu ayrı ayrı işlerin gerektirdiği farklı etkinliklerin her biri aynı zamanda iytikâdî fiillerdir, yâni ibâdettirler. Sözcüleşmiş, ağacı devirmeden önce, ona sarılıp onu okşamak ile öpmek fiilleri, kesmek etkinliğinin

bütüncül (fr intégral) parçasıdır.13 Teknenin inşâsı sırasında yakılan tütsüler, okunan dualar da, inşâ etkinliğine yamanmış ek fiiller değildir. Burada sanılacağı üzere, yalnızca Kamlık (Şamanlık), Cancılık (animism) çeşidinden iytikât manzûmelerinden bahsetmiyorum. Müslümanlıkta dahî, Allah adıyla söze girmek veya işe koyulmak gibi, 'söz', etkinliklerle yoğrulur, onların ayrılmaz parçası hâlini alır. Bünyesinde hatırı sayılır miktarda 'Animist' ('Canlıcı') unsur taşıyan. Hıristiyanlık, 'söz'ün yanı sıra,

13 (1)Kamlık, kadim devirlerde insanşumûl yaygınlık kazanmış bir iytikât manzûmesi idi. Her duyulan-görünen olayın arkasında onu yönlendiren görünmez bir 'güc'ün varolduğuna inanılmıştır. Bu 'güc'e 'nefs', 'ruh' yahut 'can' denmiştir. Varolanın bir duyulan-görünen tarafının geçici-bozular zahiri vechesinin, bir de, herkesce duyulan-görünmeyen kalıcı inkırâza uğramaz batinî cephesinin bulunduğu inanılmıştır. Duyulan-görülür tarafın inkırâzının ardından batinî yanın varolmağa devâm ettiğine dair inanç, en kadim olandır; üstelik, bu inançla, nerede yaşanmışsa, orada onunla nisbeten yakın sayılabilecek geçmişe, yâni şöyle böyle iki bin yıl öncesine değin karşılaşmak baskın bir ihtimâldi. Son bin yılda yaygınlığı önemli ölçüde ortadan kalkmışsa da, çağımızda bile, Kamlığın ya ta kendisine doğrudan doğruya ya da en azından özge inanç manzûmelerine karışmış izlerine rastgelmek mümkündür -bizim halk inançlarında, kem bakışların yayınladıkları sakıncalardan korumak amacıyla çocuğa nazar boncuğunun takılması, kimi türbelere çaputların bağlanması ile dilek murlarının yakılması gibi. Ruh ortak payda olduğundan, her şey ve herkes de ondan az yahut çok hissesini aldığından, herkes, herkesle ve her şeyle yakın yahut uzak akraba sayılmıştır. Bundan dolayı varolanlar arasında sen-ben, canlı-cansız, insan ve diğerleri çeşidinden öden ayrımlar düşünülmemiştir. Doğa tümüyle bütünlüklü (Fr intégralite holiste) bir varlık şeklinde algılanmıştır.

Kadim devirlerin insanlıkşumûl iytiyât manzûmesi Kamlık -yahut Cancılık da diyebiliriz-, bozulmamış bütünlüğüyle çağımızda -Kuzey doğu Sibiryada yahut Amazon havzası ile Yeni Ginedeki yağmur ormanlarının derinliklerinde saklı kalmış- tek tük kültürlerde karşımıza çıkıyor olsa bile, yaşamış olduğum iki olay, onun, hâlâ nice geniş bir coğrafyaya yayılmış bulunduğu ilişkin örnek oluşturabilir. (2)1987 ağustos sonları olmalı. Datça kasabasının yola çıkılı altı yahut yedi saat geçmiş olsa gerek. Güney batı Anadolu'dan Ege denizine uzanan ince, uzun yarımada'nın orta kesimleri, arasıra tepeler ve vâdilerle kesilen Orta Anadolu'nun yeknesak kıraç düzlüğünü andırıyor. İkinci vakitinin ilerlemiş saatlerinde kavurucu güneş altında toza toprağa bulanmış durumda taban tepmeğe devâm ediyorum. Bu arada geceleyebileceğim bir pınarbaşını bulma derindeyim. İşte hızım git gide kesilerek yürürken aşağı yukarı yüz metre sağ ilerimde bana yaklaşan birini farkettim. Birbirimize yaklaştık. Sonunda karşı karşıyaydık. Ufak tefek çelimsiz bedeni yaşını saklamakla birlikte, altmış beşten aşağı olmayacağı düşünürüm. Avurtları çökük, elmacık kemikleri çıkık, yanmış köseleyi andıran ince uzun, zayıf suratını orada burada kır kılların boy verdiği seyrek bir ak sakal çerçevesiyordu. Çelikle gözlerinin içi safca güllüyordu. Selâmlaştık. Yanmadanın Tahtacılarındandı. "Nereden nereye?" diye sordu. "Öğleden evvel Datça'dan çıktım. Deveboynu'na, Knidos'a yürüyorum" -toplama

vaffiz, takdis gibi, töre değeri hâiz fiilleri, günlük etkinliklerin doğal akışına bırakır. Bütün bunlar pek tabiidir; zirâ her şeyin, görüp işittiklerimizden, koklayıp tattıklarımız ile işitip duyumladıklarımızdan ibâret kalmadığı âşikârdır. Başka türlü söylersek, fizik ortamda yaşayan insan, yaşamının, fizikötesi bir devâmının da olması gerektiğinden emindi. Tıpkı ne gibi?.. Gündüzün uyanıkken yaşıyoruz da, geceleyin uyuyoruz diye, yaşamadan ayrılmıyoruz ya. Ne oluyoruz, peki? Değişik biçimde yaşadığımız farkına varıyoruz. Uyku, hele hele rüyâ, farklı bir bilinç biçimidir. Hepsisi bu.

Yukarıda belirtildiği üzere, insanlığın,

38km.lik bir mesâfe- cevabını verdim. "Akşam yaklaşıyor. Gel, bana misâfir ol. Bizim köye yakınken orada geceler, yarın sabah yeniden yola koyulursun" dedi. Nezâket icâbı hafif tertip nâzlandıktan sonra, beni rahatlatan teklifini sevinerek kabul ettim. Geldiği yöne gerisin geriye dönerek yürümeğe koyuldu. Ben de onu izledim. Konuşmadan yürütüyoruz. Birden durdu. "Kısa sürecek bir işim var; hemen dönerim" diyerek yanımdan ayrıldı. Taş çatlasa elli adım uzaklıktaki ulu çınarın yanına vardı; asırlık ağacı kucakladı; öptü; tabii, o ufak tefek vücuduyla koca gövdenin olsa olsa yarısını kavrayabilirdi. Sonra, beni yanına çağırdu: "Gel, sen de şu koca ihtiyâr öp; öp ki, ömründen ömür alsın!" Ben de dediğini yaptım. Bundan böyle bu, bende ibâdet benzer alışkanlık hâlini aldı. Nerede, ne vakit kocamış bir ulu ağaçla karşılaşırsam, şartlar da elverişliyse, kimseye belli etmeden onu kucaklayıp öperim. Belli etmeden, gizlice, dedim; zirâ, görülürsem, "alın işte, size, yeni bir sapıklık türü!" diyeceklerinden çekiniyorum.

(3)Laos ile Burma'ya bitişik, idâri merkezi de Çiang Mai olan dağlık, ormanlık bölge, Tayland'ın kuzey doğusuna düşüyor. 1993'ün 2 Haziranında başlayan gezide altı kişiyiz. Aslında yirmi altı yaşında olmakla birlikte, yöre insanına mahsûs çocuğu görünen Tay rehberimiz, iki Felemenkli, bir İngiliz asıllı Avusturyalı, bir Alman ile benden oluşan kâfilemizin, beni saymazsak, yaş ortalaması yirmi yediyi geçmiyordu. Gezinin başlarında Nam Mae Koh ırmağı boyunca tekneyle yol aldık. İlk geceyi Kuzey Tayland dağlarından Lahu uruşuna mensûp Canlı Şehlek boylarından birinin köyünde geçirdik. Bize tahsis olunmuş bambu kamışından inşâ edilmiş uzunevde uyuduktan sonra, ertesi sabah tanyeri ağırırken köyden ayrıldık. Yemeklerimizi pişirmiş olan Şehlek kadınlarına "yemek pek lezzetli!" anlamında "ca'tu da ja!"; sonra herkese "teşekkür ediyorum!" ("av bon ni ja!") ve "Allahaismarladık!" ("k'av eh ve!"="gidiyorum") diyip yola koyuldum. Uğurlayanlar da bana "güle güle!" niyetine "a yeh k'ai meh!"("lütfen yavaş gidiniz") diye seslendiler.

Git gide çetinleşen arâzide bu sefer fil sırtında yol alıyoruz. Tay rehberimizin yanı sıra, bu kere, bir de, Şehlek kılavuzumuz da vardı. İkinci gece Kızıl Lahulara ait bir köyde kalıyoruz. Her gece farklı bir kabilenin köyünde yine ayrı bir dil. Başta çocuklar olmak üzere, köyün sâkinlerine çeşitli nesnelere ile nesne öbeklerini göstererek dillerindeki karşılıkları soruyordum. Sözlerin Çinceye çalan söylenişleri ile ses değerlerini defterime kaydediyordum. Baş kılavuzumuz Tay (yahut Siyamlı) Noek, kazara o kabilenin diline azbuçuk vâkıfsa, bana kimi deyimlerin İngilizce karşılıklarını da söylüyordu. Üçüncü günün şafağında yola çıkarken Noek'in

bilebildiğimizce, en eski devirlerinden beri hayat ile tabiatın her zerresinde ruhânilik ile kutsallık vargörülegelinmiştir. İşte 1600lerin Kuzey batı Avrupasında bu hâlin, gerilediğine, nihâyet 1700lere vardığımızda da insanın yaşama gündeminden iyice düşmeğe yüz tuttuğuna tarihte ilk defa tanık oluyoruz.

Hiç öyle bir niyet beslememiş olmakla birlikte, bu yeni çığır İtalyan doğa araştırmacısı, matematikcisi ve filozofu Galileo Galilei (1564-1642) açmıştır. Leh gökbilimcisi Nicolai Kopernik'ten (1473-1543) itibaren git-tikçe sık tekrarlanır olan güneş merkezli evren görüşünü Galilei, doğa felsefesine esas ihdâs edince, Vatikanın keyfi kaçar. Galilei'yi yargılayan Papa VIII. Urbanus (Maffeo Barberini: 1623-1644) gibi bilgin bir zât, güneşin, merkez olması gerektiğini bilmez mi! Papa VIII. Urbanus bir yana, bilinen evrenin merkezi Güneş olduğunu ta M.Ö. Üçüncü yüzyıldan beri, Ege-Akdeniz dünyasında bilmeyen bilgin mi kalmıştı? Peki öyleyse, mesele neydi? Kutsallıktı. Nasıl Aristoteles

gayrı, gecelemiş olduğumuz Kızıl Lahuların köyünden Ja'va adında bir rehber daha kâfilemize katıldı. Derin vâdilerle yanlış ve sık bitki örtüsüyle kaplı dik yamaçlara büyük zorluklarla tırmanıyor, iki de bir yolumuzu kesen çay-lar ile dereleri 'su perileri'nin 'izin verdikleri' mahallerden geçiyorduk. Genç ve talimli adamlar arasında lürk altı yaşımın en fazla zorlanan bendim. Doğal ortam, hamamdan farksız. Solunamayacak raddede sıcak ve rutubetli. Neredeyse elin uzanabileceği uzaklığa dek inen kara bohayı andırır bulutlar, beyni pişireduran güneşi kapatıyorlar. Karartıyı delip geçen ışıl ışıl şimşekler çakıp duruyor. Patlayan onlarca topa bedel gökgürültüleri. Ardından boşanıveren yağmur. Ortalık neredeyse Hz Nuh tufanı. Dörtbir yanımız su; ardisıra çamur. Bulutlar çekiliyor, yağmur hız kesip duruyor. Güneş yeniden tepemizde. Tenime dek sınıslıdamken, üç beş dakkada kuruyorum. Öğle vakti Mekong ırmağının kıyısında. Dünya uyuşturucu ticaretinin dörtüol kavşağı diye bilinen Altın Üçgene ulaştık. Irmağın sağ karşı kıyısı Laos; sol ise, Burma. Dinlenmeğe pek vakit yok. Yola devâm. Su boyu yemyeşil vâdiden ağaçaltı çalı çırpıyı kese kese ilerliyoruz. İki saatlik meşakkatli yürüyüşün sonunda yeniden tırmanış. Çağlayanın kıyısında mola veriyoruz. Lahu kavminden kılavuzumuz, orta boy bir bambu kamışını kesmiş, iri bıçağıyla özenle yontuyor. Yarım saatlik mola esnasında kamıştan saplı, gövdeli titiz iççilik örneği baston da diyebileceğimiz nefis bir yürüyüş sopası ortaya çıktı. Tay rehberimiz ile dört yol akrânım kalktılar. Tırmanışa geçtiler. Bense, hâlâ bitkinim. Bacaklarda, gövde ile kollarda derman kalmamış. Ayaklanayım dedim. Yıkılayazdım. Lahulu kılavuzumuz Ja'va, oturmamı işaret etti. Kendisi kalktı. Yüzünü hemen arkasında duran, köklerini dallarından toprağa sarkıtılmış duran boyu, tahminime göre, elli metreden aşağı olmayan ağaca çevirdi. Bir şeyler mırıldandı. Koca gövdeyi kendi küçücük cüssesi elverdiğince kucakladı. Ağacı öptü. Geri çekildi. Tekrar mırıldandı. O ara, bitkinliğim azalmıştıydı, neydi, ayağa kalktım; ağacın yanına usulcacık vardım.

(384-322) için yeryüzü, olabilir dünyaların en iyisi ve güzeli olması gerekiyorsa, aynı şekilde Vatikanın indinde onun en veya tek kutsal olan olması lâzım gelirdi. Neden? Hıristiyanlığın inancı uyarınca, Tanrı, İsa sûretine göre yaratmış olduğu insanı günâh batağından kurtarsın diye biricik aziz "oğlu'nu (kaskolunan, Hz. İsa'dır) yeryüzüne göndermek lutfunda bulunarak bu dünyayı şereflendirmiş; ve nihâyet kadirbilmez insan tarafından çarmıha gerilmiş olan 'İlahî oğul' orada çile ile fedakârlığın timsâli olmuştur. Uzun lafın kısası, Papa, yeryüzünü evrenin ruhânî-manevî odağı olarak kabul ediyordu. Maddî fizik merkez karşısında manevî olanın yetki (Fr autorité) aşınmasına uğrayacağından kaygılandı. Nitekim zamanla da öyle oldu. İşte, 1600lerin ilk yarısında vukûu bulmuş bu mü-

Sanlıp onu öptüm. Gördüğü bu manzara karşısında Ja'va, şaşkınlıktan mıhlanmış gibiydi. O ufakcık çekik gözleri faltaşı kadar açılmış bana bakıyorlardı. Birden üstüme sıçradı, beni kucakladı. Çocukluğumun Anadolusundan hatırladığım manzara gözümde canlanıverdi: Sabahın köründe bayram namazından çıkan köylüler yahut kasabalılar birbirlerini kucaklayarak yahut birbirlerinin elini sıkarak bayramlaşırlardı. 'İmân kardeşliği'nin yarattığı gönül birliğinden daha güçlü bir bağ, bir muhabbet nevii icad olunmamıştır. Sâf, katksız sevgi, düşünülüp taşınmadan oluşan muhabbet bağı böyle olsa gerek. O ulu ağacın ürpertici, huşu verici görkemi ikimizi de bunu yaratan Kudrete râmetti. Yaratıcı Kudreti bilmenin dereceleri farklı olabilir; varsın olsun, yeter ki olsun!

Ja'va, bambu kamışından yonttuğu yürüyüşüyüş sopasını bana hediye etti. Kullanımı rahat, esnek, bir o kadar da kavî olan bu sopa bir zanaat şaheseriydi. Bundan böyleki en zorlu tırmanışlar-ile inişlerde-beni yan yolda bırakmayan, bel vermeyen can yoldaşım oldu.

Ertesi gün Çiang Rai'deyiz. Ja'va'yla vedâlaşıyoruz. Kendi imâli yürüyüş sopasını, ben, bu sefer, ona armağan ediyor, daha doğrusu, geri veriyorum. Bir kamyonetin arkasında Burma sınırındaki Mae Sai'ye yolculuk ettim. Burma'ya geçtim. Ardından Tayland'ın Çiang Mai şehrine geri döndüm.

(4)Yolculuk boyunca en olmadık köşe bucaklarda dikkati çekecek sayıda gerek İngilizle yahut İngilizvârî -A.B.D.li, Kanadalı, Avusturalyalı....- kimselerle gerekse İsrailiyle karşılaştım. Salt merak sâikıyla mı oradaydılar yoksa başka bir şeyler mi aramaktaydılar? Yörenin kendine mahsûs özellikleri ile olağanüstü duyarlılığı göz önüne alınca, art ve kötü niyetler hakkında şüphe duymamak elde değil. Bir kere, Kuzey Tayland'ın Tay olmayan azınlıkları Canlıcı. Sınırötesi Burmada olduğu gibi, burada da Canlıcı Dağlıların Hıristiyanlığa döndürülmesi gözden irak tutulması gereken bir husustur. Hıristiyanlaştırılmış azınlık Dağlı boyların, bilâhare Burkancı Tayland'a karşı kuşur-tilarok ülke bütünlüğünden koparılmışa gayret gösterilmesi akla aykırı bir ihtimâl sayılmamalıdır. Nitekim kuzeydeki kapı komşusu Burmada son kırk yıldır sahneye koyulmuş oyun bu doğrultuda cereyân etmektedir. Benzer bir oyun, Tayland'ın güneyindeki ve ahâlisinin yüzde doksanı Müslüman olan İndonesyada dahî üç yıldır sahnelenmektedir.

nâkaşa bir su ayırım mevküdir. Buradan, özellikle de René Descartes'tan (1596-1650) sonra, Yeniçağ dindışı Batı Avrupa medeniyetinin ete kemiğe büründüğünü görüyoruz.

III-Yeniçağ dindışı Batı Avrupa medeniyetinin merkezi Fransız kültürü

Yeniçağ dindışı Avrupa medeniyetinin dünyası, Maddeci-Mekanist bir dünyatasavvuruna dayanır. Bu dünyatasavvurunun şekillendiği mevkî, Onyedinci yüzyıl sonu Fransasıdır. Burası, Altıncı yüzyıldan beri Avrupada merkezî devlet nizâmını sergileyen birkaç ülkeden biridir. Onun Ruhbân-olmayan zümrelerin elinde inkişâf etmiş merkezci devlet siyâsetine en amansız müdâhaleler, Ruhbân takımından gelmiştir. O hâlde, müesses dinadamları nizâmına her meydan okuma, resmî devlet yetkilerinden açık yahut kapalı destek görmesi tabiidir. Ne var ki, Ruhbân-olmayan kesim de kendi içerisinde yekpâre bir bütünlük manzarasını arz etmemekteydi. Çeşitli toplum katmanlarına ayrılmış görünüyordu: Asilzâdeler -ki, bunlar da, yine hânedân (nobilité) ile toprak zâdegânı¹⁴ olmak üzere bölünmekteydi-, soylu olmayan tâcirler, zanaat erbâbı ile rençberler, çiftçiler ve nihâyet tam yahut yarı köleler. Bu katmanlara aşağı yukarı 1300lerden itibaren, bir de, zamanla şehir hâlini alacak büyücek müstahkem yerleşim birimlerinde (Almancada bu çeşit yerlere Burg denir) el emeğiyle geçinmeyip ticâret ve para işleriyle (tefecilik) uğraşan bir zümre daha eklenecekti: 'Burjuvazi' (Almancadaki Burgtan Onbirinci yüzyılda Fransızlaştırılmış Bourgeoisie). Bu son zikrolunan zümrenin çıkış yeri, her ne kadar, Onikinci yüzyıl İtalyası ise de, neşvünemâ bulacağı diyâr, Fransa olmuştur.

Asilzâdeler ile derebeğleri, yetki ile itibâr bakımlarından Ruhbânın sürekli bakışı ile tehdidine marûzdular. "Bizim kutsal ve dahî tanrısâl tarafımız bulunur. Ya, peki, sizlerin nesi var?" "Sizler, uluorta günâhkâr ölümlülersiniz" gibi mülâhazalarıyla Ruhbân, dünyevîler üstünde baskılarını koyulaştırdıkça koyulaştırmışlardır. Onüçüncü yüzyıl, Fransa ile İngiltere başta olmak üzere, Avrupanın ortası ile batısını kapsayan düzenin en fazla belirginlik kazanmış olduğu devirdir. Bu dönemde Ruhbân-olmayan dünyevî kesim, iyice biçimlenmiştir. Kabaca dört sınıfa ayrılmıştır: Soylular, yâni asilzâdeler ile toprak zâdegânı, tâcirler ile zanaatkârlar, nihâyet topraklı ile topraksız köylüler.

¹⁴ İng gentry, landlordship.

IV- Tanrısallık-Kutsallık-Dünyevîlik Çatışmasının yanı sıra, Latin-Roma-Germen Hasımlığı

(1) Roma Devletini son defa -Batı ile Doğuyu- birleştirip toparlayan Büyük Theodosios 395'deki ölümünden, özellikle de bu Devletin, yâni Batı Romanın, bir Germen beği olan Odovaker tarafından 476da tamamıyla ortadan kaldırılmasından sonra, doğudan batıya, kuzeyden güneye Avrupa topyekûn bir kargaşa ortamında kalmıştır. Latin Romalıların öteden beri en önde gelen hasımları ak tenli, sarışın, uzun boylu, güçlü bünyeye sâhip savaşçı kuzey komşuları Rhen ırmağı ile Alpleri aşarak Fransıya, İtalyayı, Balkanları, İberik yarımadasını, İngiltereyi, Kuzey Afrikayı, öyle ki Roma toprakları dışında kalan Doğu Avrupanın Slav diyârlarını istilâya girişmişlerdir. Onların ardı sıra da, Arî olmayan Attila'nın Hunları dahî çıkagelmiş ve Orta Avrupa ile İtalya yarımadasının kuzeyinde fırtına gibi esmişlerdir.

(2)Kuzey ile Kuzey doğu Avrupadan inen Germenler, işgâl ettikleri ülkelerde hânedânlar ile idâreci üst tabakaları oluşturmuşlardır. Böylelikle ilkin, yüzyıllarca ezildikleri ve karşısında eziklik duydukları Latin Romadan öc alma yolunu tutmuşlardır. Ne var ki, peyderpey Hıristiyanlaştıkça, kavimce olmasa dahî, kültürce Latinleşmişlerdir. Zamanla, özellikle de Altıncı yy.dan itibaren Latincenin çeşitli türevlerine, başka bir deyişle Avâm Latincelerine, kendi eski lehceleri ile anadillerinin söz, cümle yapısı ve ses¹⁵ gibi değişik unsurları ile değerlerini karıştırmak sûretiyle bu Germen idâreci üst tabakası, ortaya çıkan yeni dilleri benimsemiştir. Her büyük dünya dininde gördüğümüz olay, Hıristiyanlıkta da zuhur etmiş, kendisine bağlanan toplumların dillerine damgasını vurmuştur. Bu nedenle hem Ortaçağ Latincenin kendisi hem de Latin dilleri artık gözden kaçmayacak raddede Hıristiyan iytikâdının renklerini taşıyacaklardır.

(3)Ortaçağ, erken, klasik, nihâyet geç olmak üzere üç devire ayrılır. 476da Romanın çöküşüyle İlkçağın bitip Ortaçağın başladığı, genellikle Batı Avrupalı tarih-kültür filsoflarının kanâatıdır. Romanın yıkılışı ardından Avrupanın arzettiği manzara, irikiyım bir teknenin batmasıyla beliren girdâbi andırmaktaydı. Büyük kargaşanın içerisinde Avrupa sahnesine ilk çıkan merkezî devlet Fransa olmuştur.

¹⁵Kendisinden kaynaklandığı Latince bulunmama bir likte, Fransızca buca zarîf kulan 'ö' ile 'ü' sesleri, sözgelişi, Germen asıllıdır.

tur. Fransa, varoluşunun ilk dönemlerinden itibaren Hıristiyanlığın muhafızlığına soyunmuştur. Nitekim, Charles Martel (688-741), İspanyadan Güney Fransaya ilerleyen Müslüman Arab ordusunu 732de Toursda durdurmuştur. Charles Martel'in bahsi geçen zaferi, Avrupada Hıristiyanlığın muhafaza olumasının yanı sıra, Fransız devletinin yapıcı pekiştirilmesini de sağlamıştır. Bu cümleden olmak üzere, Romanın çöküşü ile akabinde Fransanın oluşumunun kesiştikleri 500ler Ortaçağın başlangıcı olarak kabul edilebilir.

Roma Devletinin 476daki inkrâzından sonra büyük devletin hüküm sürmemesinin Avrupada doğurduğu siyâsal-toplumsal-kültürel boşluk, Papa III.Leo'nun (750-816), yine bir Germen beği olan Büyük Karl'ı (Alm Karl der Große, L Carolus Magnus, Fr Charlemagne: 742-814),¹⁶ 800 yılının Noelinde (25 aralık) 'Kutsal Roma-Germen Devleti'nin imparatoru olarak tâclandırıp Hıristiyanlığın kılıcı ilân etmesine değin sürmüştür. Üç yüz küsur yıl sürmüş bu 'Erken Ortaçağ' devrine Ondokuzuncu yy Avrupalı tarihçiler, Karanlık çağ adını koymuşlardır. Belirsizliklerle dolu olmasına doluydu da, ileri ki evrelerde yer alıp gelişeceğini göreceğimiz siyâsî, iktisâdî, hukukî kurumlar ile millî yapılanmaların ve nihâyet eğitim ile öğretim kuruluşlarının hazırlandığı işte adı anılan bu dönemdir. Gerek geçen gerekse yaşadığımız yüzyılın tarafı Aydınlanmacı-İnsancı-Laik kimi düşünürleri yahut tarih filozofları ise, bahsi geçen dönemin kendisine mahsus şartlarını dikkate almaksızın, göze çarpan vasıflarını bililtizâm Ortaçağın tamamına teşmil etmek sûretiyle onu toptan karanlık çağ şeklinde tanıtmaya çalışmaktadırlar. Taraf tutan bu Avrupalı tarihçiler ile düşünürleri, her zamanki gibi, taklitte kusur etmeyen, aynı anda aşağılık duygusuyla da kıvranan, ister Müslüman, ister laik kesimden olsun, 'mürekkep yalamışlar'ımız, Ortaçağı, şehir nevinden nisbeten büyük yerleşim birimlerinde bile, lâzımlıkların sokağa boca edildiği, geri ve sağlıklı bir dönem olarak görüp göstermek çabasındadır.

¹⁶ I. (yâni, Büyük) Karl, bir Germen boyu olup Romanın çözülüşü sıralarında Galyayı işgal ederek oraya yerleşen Frankların (Frenk, Fransa) ilk hânedânı Mérovingienleri izleyen Carolingienlerden (751-768) Bacaksız Pépin (Pépin le Bref: 714-768) ile Bertha'nın oğludur. Beğbaba Bacaksız Pépin, şehzâde oğullarına yazma-okuma öğretecek öğretmen bulsunlar diye o günlerin Avrupasının dört bir yanına ulak çıkarır. Ulaklar, ancak uzak İrlandanın uçra köşesindeki bir manastırda talebi karşılayabilecek nitelikte adam (keşiş) bulabilmişlerdir.

lar. Doğrudur. Uzaklara gitmeğe ne hacet: 1970in İstanbulunda bile kolera salgını patlak verebiliyor; Vicior Hugo ile Charles Dickens'in tasvirlerinden dahî hareketle daha Ondokuzuncu yüzyılın Parisi ile Londrasının bile nice yürek yakan sefilliklerle dolup taşlığını açıkça görebiliyoruz. Ne var ki günümüz Batı Avrupasına varana değin hangi çağda, meselâ kamuya mâlolmuş sıhhi (Fr hygénique) tesisâtların kurulmuş olduğunu tesbit edebiliriz ki?! Çağdaş İngiliz-Yahudî medeniyetine bâriz örnek teşkil edebilecek bir Kopenhagen'in, Oslo'nun, Stockholm'un, Singapore'un yahut orta veya ufak boy bir kuzey doğu Amerikan-Yeni İngiltere-şehrinin, insan, hani neredeyse kir kapmadan sokaklarını yalayabilir. Şehrin tamamını kapsayan su şebekesine, lağım tesisâtına yahut tıbbî tedbirlere ne Eskiçağ Egenin M.Ö. Birinci yy Bergamasında, ne M.S. Üçüncü yy Pekininde ne de İslâm medeniyetinin klasik devir, yâni Onuncu yy, Bağdatında rastgelebiliriz. Evet, bütün kalburüstü dünya medeniyetlerinin doruk dönemlerindeki sağlık şartları, diğer devirlerinkisinden kıyâs kabul etmez derecede üstündürler. Yine de bunlar, yukarıda sıralanan şehirlerin yahut benzerlerinin hâiz oldukları şartlarla karşılaştırılmazlar. O hâlde, çağımız Batı Avrupasının sunduğu toplum ile fen (Fr. technologie) görünümlelerinden hareketle Hıristiyan Ortaçağ medeniyetini gerilik, öyleki illiklik çukurunda debelenen bir kültür dünyası şeklinde değerlendirmek galîz bir hatâdır.

Büyük Karl'ın 800de Kutsal Roma-Germen İmparatorluğunu kurmasından 1200lerde beliren 'Yenidendiriliş' çağına değin süren Ortaçağın 'Klasik devri'dir. Bu devre zarfında, Fransadan ardından, İngiltere, Felemenik, Danimarka, İsveç, Rusya, Lehistan, Avusturya, İspanya ile Portekiz gibi, Avrupanın bellibaşlı devletleri vucut bulmuşlardır. Erken devrede Feodalite (Derebeğliği) toprak idâresi ile siyâset düzenlerine Klasikte Merkantilizm iktisât nizâmı eklenmiştir. Başka bir deyişle, kapalıdan açık ve yaygın, mal-mal takasından mal-para denklemini esas alan pazar iktisâdına geçilmiştir. Klasik devrin en önemli olayı, Müslümanlara karşı tertiplenmiş din sâikine dayalı bir dizi askerî harekât olan ve 1095-1270 arasında sürmüş 'Haçlı Seferleri'dir. Yine bahsi geçen devirde, başta keşiş-savaşçı Tapınakçılar gelmek üzere, Müslüman coğrafyalarından dönenlerin taşıyıp getirdikleri kesif İslâmî etkilerin sonucunda eğitim ile öğretimde, mimârlıkta, ticârette, felsefede, bilim ile zanaatta olağanüstü hareketlenme olmuştur.

Özellikle az önce bahsi geçen Tapınakçıların ellerinden çıkmış her mimârluk eserine kendilerini hatırlatacak işâretleri eklemeyi de ihmâl etmemişlerdir. Yapı sanatının yanında Tapınakçılar, ticârî, özellikle de mâlî konularda dahî ustalaşmış sivilmişlerdir. Bu da zâten onbirinci yüzyıldan itibaren İtalyan kentleri ile Ondördüncü yüzyıla birlikte 987den aşağı yukarı 1328e değin sürmüş olan Capétiens sülâlesi devri Fransanın yükselen çizgileridir.

Başta katedrallerin inşâatı olmak üzere, mimarlıkta kaydedilmiş dikkate değer terakkînin yanı sıra, Arapçadan Ortaçağ Latincesine yapılan tercümelemler sonucunda İslâm ve Yunan fikir varlığı, evvelemlerde Ruhbân zümresine aktarılmıştır. Oradan da zamanla manastırların yanı sıra, ilki 800 küsürlarda Sicilyanın Palermo şehrinde açılan yükseköğretim kurumları, yâni üniversiteler aracılığıyla Ruhbân-olmayanlar arasına da yayılmıştır. Bu üstün bilgi ve beceri birikimi, 1500lerin başlarında intifâa aşamasına ulaşmıştır. Bu aşamadan sonra Batı Avrupada din, toplum, kültür, siyâset ile iktisât şartları yeni bir çağa yol açacak derecede değişime uğramışlardır. İşte buna da Yeniçağ denir. Klasik devir, yâni 1200 ile Yeniçağın başlangıcını ifâde eden 1500 arasında kalan üç yüz yıllık süre ise, 'Geç Ortaçağ'dır.¹⁷

(4)Kutsal Roma-Germen Devleti, kara Avrupasının en önde gelen iki milletinin, yâni Fransız ile Alman devlet geleneği ile göreneğini önemli ölçüde etkilemiştir. Bunlardan Fransa, Roma-Germenin öncelikle Roma yakasını esas almıştır.

V-Medeniyet Tarihinde Kurulma noktası:

Din Menşeyinden geldiğine inanan Medeniyetler: 'Temeddün'e Karşı Dindışı Medeniyet: 'Civilisation' ve Onun Gayritabîî İnsan Tipolojisi

(1) Roma-Germen Devleti yoluyla Fransa, başta hukuk olmak üzere, Eskiçağ Cumhuriyet Romasını kendisine zamanla artan ölçüde örnek kabul etmiştir. Romanın imparatorluk devrine gelince; bu da, mimarlık, güzel sanatlar ile 'tekci' (Fr unitaire) devlet kültür anlayışının ululanmasında kendisini Fransız ruhunda yansıtmıştır. Nitekim imparatorluk Romasının doruğu olan şaşaalı Avgustus dönemi (M.Ö. 30-M.S. 14), Fransız kralı XIV.Louis (1638-1715) ile imparatorluk Fransasının Napoléon

Bonaparte (1769-1821) devirlerinde yankısını bulmuştur. Devlet ile hukuk düzenleri ve plastik sanatlar sahasının yanı sıra, Fransızlar, dil hususunda dahî, Latin-Romanın ana vârisi oldukları iddiasını koruyagelmüşlerdir. Bundan dolayı, konuşulan ile yazılan neredeyse iki farklı dil ortaya çıkmıştır. Günlük bildirişme alanında kendisinden türediği Avâm Latincesinden¹⁸ en fazla farklılaşmış Roman

¹⁸ Doğrudan doğruya dirimsel (biotique) olmamakla birlikte, dil, devingen (dynamique) özellik göstermesi itibâriyle canlıya (organisme) benzer. Her dil kendi selefinden (ebeveyn-dil) meydana gelir (doğar). Anlatım ile bildirişim aracı olduğu toplumun maddî, manevî ile fikrî imkânları çerçevesinde ve ihtiyaçlarına karşılık verecek biçimde serpilip gelişir; toplumu yaşarlığını yitirdiğinde de, genellikle, onunla birlikte ölür. Ne var ki, pek küçük bir azınlığı oluştursalar bile, öyle diller olmuştur ki, bunlar, taşıdıkları kültürün felsefileşmişliğinden ötürü, bildirişme aracı oldukları toplumun tarih sahnesinden çekilmiş bulunmasına rağmen, varlıklarını yaşayan diller arasında sürdürmüşlerdir. Bununla da kalmayıp yeni lehçelerin yahut dillerin ebeveyni olmuşlardır. Bahsettiğimiz türün en tanınmış iki örneğinden birini Arapça, öbürüsünüyse Latince oluşturur. Konumuzu teşkil ettiğinden, burada Latinceyi ele alıyoruz. Metinler yoluyla M.Ö.Altıncı yüzyıla değin gerisin geriye izlenebildiğimiz Latince, bin yıllık Roma devletinin resmî yazışma ve elbette konuşma dili olmuştur. Bütün büyük kültür dillerinde, bu arada Osmanlı Türkçesinde, gördüğümüz 'edebî' ile 'avâmî' dillerin ayrışması olayıyla Latince de karşılaşırız. Özellikle M.Ö. İkinci yüzyıla birlikte ayrışma derinleşme istidadını göstermiştir. Edebî dil, M.Ö.İkinci ile Birinci yüzyıllarda doruğa ulaşmıştır: Klasik devir. Geniş imparatorluk topraklarında avâmî dil (L vulgaris) de, bölgeler ile toplum tabakalarına göre farklılaşmıştır. M.S.Dördüncü yüzyıldan sonra Devlet merkez çekim gücünü yitirince, irak bölgeler başıboş kalmışlardır. Romanın 476da inkırâzıyla devlet dilinin imparatorluk safındaki geçerakçeliği de ortadan kalkmıştır. Manastırların dışında yazma-okuma olayı dumûra uğrayınca tek baki kalan, şive ile lehçelere bölünmüş konuşma dilidir. Avâm dilinin bölgeden bölgeye farklılaşması, Roma topraklarını istilâ edip paylaşan Germen akıncı boylarının berâberlerinde taşıyıp getirdikleri dil unsurlarıyla hızlanıp katmerlenmiştir. Nihâyet, Yedinci yüzyıla varıldığında, Avâm Latincesinin, bölgeden bölgeye farklılaşmış çeşitleri arasında bildirişme ile anlaşma imkânının ortadan kalktığı tahmin olunur. Böylelikle edebî dil, Klasikten Ortaçağ Kilise Latincesine tebdil olduğu dönemde Avâmî Latincenin çeşitli lehçelerinden de değişik Latin dillerinin oluştuğu görülür. Bahis konusu oluşum Birinci binyılın ilk birkaç yüzyılında hani neredeyse gözler önünde cereyân etmiş ve Fransızca, İtalyanca, İspanyolca, Portekizce, Romence, Katalanca, Provanca ile Reto-Romanca gibi muhtelif millî diller ile onların da birstürü lehçesi ortaya çıkmışlardır. Edebî dil (L lingua litteraria) ise, bu arada, gelişimini sürdürmüş, sözgelisi, Ortaçağ Kilise dilinden Yeniçağ İnsancı (Fr Humaniste) Latincesine geçmiştir. Çağımızda bile, yeryüzünün dörtbir yanında, özellikle de resmî dili Latince olan Vatıkanda Katolik rahipler, hem kendi aralarındaki gündelik bildirişmelerde hem de ibâdetinde adı anılan dili kullanmaktadırlar. Milletlerarası ilişkilerin başta gelen dili olan İngilizce ile onu, bir nebze, izleyen Fransızcanın fen ıstılahları büyük

¹⁷ Bkz: Jürgen Hannig: "Mittelalter", 346-364.syflr, "Fischer Lexikon: Geschichte"de; ayrıca bkz: Audrey Butler: "Collins Dictionary of Dates; ayrıca bkz: "Petit Robert: Dictionnaire des Noms Propres".

dili olmakla birlikte, Fransızca,¹⁹ yazıda, Klasik Latinceye olabildiğince yakın kalmağa hep özel bir çaba harcamıştır. Bunun sonucunda yazılanın, konuşulan dili yansıtmaktan bunca uzak kaldığı başka bir alfabe esaslı yazı yoktur. Onyedinci yyda kurulan *Académie Française* yazı dilini Latinceleştirme merkezi gibi etkinlik göstermeğe yönelmiştir.²⁰ Buradan da bir dilbilgisi ile imlâ garâ-

ölçüde Latince asıllı sözler üstünde inşa olunmuşlardır. Bundan dolayı Latince, öz sözcüğünden kalkarak, başta fen olmak üzere, günümüzün bildirişim gereksinimlerini karşılayabilecek durumdadır. Nitekim Avrupalı dil araştırmacı merkezlerinde bahsettiğimiz doğrultuda çaba harcayanlar var. Daha da ötesi; Latincenin, Avrupa Birliğinin baş dili olması bile savunulmaktadır.

Edebî Klasik ile onun devâmı olan Ortaçağ Kilise ve Onyedinci yüzyılda görülmeğe başlanan Yeniçağ İnsancı Latincelerinin şekli önemli ölçüde değişmemiş olmakla birlikte, sözdağarlarına yeni unsurlar eklenmiştir. Oysa türemiş Latin dilleri, ebeveynlerinden çok ayrı düşmüşlerdir.

Birincisi, sözdağarı bakımından hem ebeveynleri ile kendileri hem de bizzât 'kardeş diller'in kendi arasında farklılıklar bulunur. Birkaç örnek: Çocuk: L. puer, Fr enfant, İ fanciullo yahut ragazzo, İsp niño, Por menino; kadın: L femina, Fr femme, İ donna, İsp mujer, Por mulher; baş: L caput, Fr tête, İ testa, İsp cabeza, Por cabeça; kardeş: L frater, Fr frère, İ fratello, İsp hermano, Por irmão v.s.

¹⁹ Fransızca, Descartes ile Newton'dan kaynaklanmış ve Fransa başta olmak üzere, genelde Batı Avrupaya 1600lerde hâkim olmağa başlayan 'Maddeci-Mekanisist' dünyasavvurunun etkisinde yeniden inşa olunmuştur (Fr reconstruction). Bahsi geçen bağlamda Fransızca, git gide mekanik-kavramsal bir dil olmağa yüz tutmuştur. Haçlı Seferlerine girildiği Onbirinci yüzyılda Avrupalının en gelişmiş merkezî devleti olan Fransa, kültürel, iktisadî ile askerî sahadaki etkinliklerini Batı Avrupadan Batı Asyaya dek yayabilmiştir. Nitekim Fransız asilzâdeleri Hıristiyanların eline geçmiş İslâm topraklarında Frank krallığını kurmuşlar, Fransızca da, bu yolla geniş bir alanda genelgeçer dil hâline gelmiştir. O kadar ki, Batı Asyada Suriyede, Lübnan ile Filistin'de Arapçadan sonra, en azından, okunmuş zümrenin bin yıldır kullandığı ikinci dil konumunu Yirminci yüzyıl başlarına değin muhafaza etmiştir. Avrupaya gelince; orada da Geç Ortaçağ'dan itibaren, önemli ölçüde, Latincenin yerini almıştır. Ne var ki, mekanik-kavramsal bir dil olması sebebiyle, Yunanca, Arapça ile Almanca gibi, büyük kültür dillerinin derinliği ile tasavvur gücüne hiçbir vakit erişememiştir.

²⁰ Aslında, Geç Eskiçağ ile Erken Ortaçağ'da Avâm Latincesinden türemiş dillerden olan Fransızcanın, Yeniçağ'da Klasik Latince sözcüğüyle donatılması çabaları tuhaf sonuçlar doğurmuş, dili olağanüstü raddede karmaşıklaştırmış, birçok kere, sözcüğü, isim ile onun sıfatı arasında neredeyse aşılmaz uçurumlar açmıştır. İşte söz konusu duruma ışık tutabilecek türden bir iki örnek: Öz Fransızca olan 'mère'in (anne) sıfatı Klasik Latinceye uygun oluşturulmuş 'maternel'dir. Fransızca 'cheval'in (at) sıfatı, Yunancadaki 'hippos'tan 'hippique' iken, 'ata binme sanatı', Klasik Latince'deki 'equitatio'dan ('equus=at) devşirme 'équitation'dur. Yine öz Fransızca 'eau'nun (su) sıfatı, Latince'den 'aquatique'; 'boire'in (içmek) ise, 'potable'dir (içme, içilebilir, içecek). Örnekleri alabildiğine çoğaltılmak mümkündür.

beti ile fetişismi doğmuştur. Nitekim, Yüzyılımızın önde gelen Fransız şairlerinden Paul Valéry (1871-1945), bahse konu durumu bir imlâ cinâyeti şeklinde nitelmiştir. Yazılmakla birlikte, söylenirken telâffuz değeri bulunmayan biryığın işâretle karşı karşıya kalıyoruz. Bu da, bir tarafta Fransızcanın konuşma dilini alabildiğine zayıflattırken, öte yanda yazıda, öncelikle kavramlaşmışlık açısından, onu pek zengin ve güçlü bir dil kalmaktadır.²¹ Sözcüğü milletlerarası

İkincisi, Edebî Klasik Latince, dilbilimde kullanılan biçim sınıflaması bakımından sentetik denilen dillerdendir. Buna karşılık, 'yavrular', analitiklerdir. Sentetik dillerde söz köküne yahut gövdesine -yâni isme, zamire, sığata yahut fiile- ekler ilâve edilerek bunlar birbirleriyle doğrudan doğruya irtibatlandırılırlar. Analitiklerdeyse, köke nadiren ilâvelerde bulunulur. Gövdedeysse, ek, özellikle de sonek istisnâdır. Latin dilleri arasında en analitikleşmiş olan, Fransızcadır. Bunun yazı dilinde, fiil çekimi, kısmen varolmamışken, konuşmada en aza inmiştir. Örnek: Biliyorum: L novi=Fr je sais (okunuşu: Jö se), biliyorsun: Novisti=tu sais (tü se), biliyor: Novit=il sait (il se). Bilmek: Nosse=savoir (savuar).

Kök: Cap-, masdar: Capere: Almak, kapmak. Fransızcası: Prendre. Alıyorum: Capió = je prends (jö pran), alıyorsun: Capis=tu prends (tü pran), alıyor: Capit=il prend (il pran), alıyoruz: Capimus=nous prenons (nu prönon), alınıyorum: Capior=je suis pris (jösvi pri), alındıydım: Capi=ai été pris (je ete pri), alındıydı: Captussum=il a été pris (ila ete pri).

İsim, dolayısıyla da sıfat ile zamir, hâl çekimlerine gelince: Fransızcada olduğu üzere, İspanyolcada da Portekizcede de İtalyancada da tümüyle ortadan kalkmıştır. Örnek: Gül: Rosa =la rose (la roz), güllü: Rosam=la rose, güllün: Rosae=de la rose (de la ...), gülden: Rosa=de la rose, güle: Rosae=à la rose; güller: Rosae=les roses (le roz), gülleri: Rosas=les roses, güllerin: Rosarum=des roses, güllerden: Rosis=des roses (de ...), güllere: Roses=aux roses (o ...).

Sentetik dillerde sözleri birbirleriyle bağlantıya sokan eklerin yerini analitiklerde anlamca boş olmakla birlikte, görev ifâ eden ses öbeklerinden edatlar almıştır. Sentetik dillerde sözdiziminin derli topluluğu ve ifâdenin az ama özlü sözlerle tıkcıca örtülü olması keyfiyetini analitiklerde aramak boşunadır. Bu sonuçların cümle kuruluşlarında laf kalabalığı ile dağınıklık göze çarpar. Sentetiklerde cümle kuruluşunda sözlerin bulundukları yerin önemi yoktur. Sözlerin dizilişi cümleyi kuranın isteği ile zevkine kalmış bir işdir. Buna karşılık, analitiklerde sözlerin, cümledeki yerleri sabittir. Değiştirilemezler. Yoksa anlam başkalaşır. Meselâ Latince'de "Euclion Congrion'a vurmaktadır" demek olan "Euclio Congrio verberat" cümlesi "E.v. C." olarak da "v.E.C." yahut "v.C.E." yahut da "C.v.E." şeklinde de kurulabilir. Hâlbuki Fransızcada bu, yalnızca "Euclion est en train de frapper Congrion" tarzında söylenebilir.

-bkz: Jozsef Herman: "El Latin Vulgar", 7-147. syflr; ayrıca bkz: W.B.Lockwood: "Indo-European Philology", II.cilt, 50-65. syflr. ayrıca bkz: Henriette Walter: "L'Aventures des Langues en Occident", 104.-129.syflr. ayrıca bkz: C.Desessard: "Le Latin sans peine", 367.&368.syflr.

²¹ Konuşma dilinde bir isim yahut sıfat, tekil mi yoksa çoğul anlamda mı kullanılıyor, çoğu kere ayırdedilemez. Meselâ, "köpeğe yiyecek ver" buyruğunun Fransızca konuşma dilindeki, Türkçe okunuşuyla, karşılığı, "don o şien a manje"dir. Burada kasdolunan 'köpek' midir, yoksa, 'köpekler'

hukuk yazımı konusunda Fransızcanın hâlâ vazgeçilmez bir konuma sâhib oluşu da, onun, öncelikle bir kavram dili olması ile olağanüstü sağlam, şaşmaz bir dilbilgisi yapısı ile bilincini taşımasından ileri gelmektedir.

Yunanca, Arapca, Farsca, Çince, Sanskritce, Osmanlı Türkçesi, Ortaçağ Latincesi, İtalyanca, İspanyolca, Rusca, İngilizce, Almanca gibi birinci derecede büyük kültür dilleri, tabii ki, işlenmiş, bakım görmüşlerdir. Ne var ki Fransızca bunların dahî ötesinde bir görünüm sunmaktadır. Lezzetinden ziyâde görünümüne özel özen gösterilmiş bir ziyâfet yemeğini andırmaktadır. İşlene işlene, süslenip püslenerek giderek yapmacık bir hâl kazanmıştır. Fransızca, yazısı itibâriyle göze, konuşma dili bakımından da kulağa hitâb edecek tarzda tasarlanıp tersim olunmuştur. Tıpkı 1700lü yılların Rokoko eşyâ ve 1890lar ile 1920lerin Paris kadın giyim kuşam modası gibi, Fransızcanın bahis konusu rûkûşlûğü, Yeniçağ dindışı Batı Avrupa medeniyetinin köf incelmışliğinin, yozlaşma derekesine varan rakikliğinin dışavurumudur. Zâten adı geçen medeniyetin, üç aşağı beş yukarı, merkezi, hattâ minyatürü dahî diyebiliriz, öncelikle "Güneş Kral" nâmıyla anılan Ondördüncü

mi, belli değil. Oysa yazı dilinde sarıhtır: "Donne au/x chien/s..." Benzer şekilde, "Paris'e hangi gün/ler katar (tren) gider?" sorusunun Fransızca mütekâbili, "kel jur yatil ön tren a Pari"dir. Buradaysa "kel jur", "gün" de olabilir, "günler" de. Yazı dilindeyse, elbette, bellidir: "Quel jour/s y a-t-il un train à Paris?"

Fransızca, bilgi ile varlık öğretileri, fikriyât, dilbilgisi ile dilbilim, hukuk ile siyâset çeşidinden zihin alanlarına mahsûs kavramlaşmışlığın en üst seviyelerine öylesine şartlandırılmış ki, gündelik yaşamadaki etkinliklere ilişkin tasavvurlu düşünceleri ifade etme ciheti ihmâl olunmuştur. O kadar ki, "ufak çocuk" ile "torun" -ikisinin Türkçe okunuşu: "Pötitanfan"; yaşından ziyâde boyuposu "ufak" olana "ufak çocuk"; yaşı "küçük" olana da Türkçede "küçük çocuk", Fransızcadaysa "jönanfan" denir; "kâynvâlide", "analık", "üveyanne" ile "sütanne" (dördü de "bel mer") türünden kimi bayağı temel ayırımların bile Fransızcadaki ifadeleri yetesiye açık değildir. Buna karşılık, sözgelişi, çağdaş yüksek fen (technologie) sahasında yer alan elektrik üretmeğe yarar yeldeğirmeninin bile kendine mahsûs adı vardır: "Eolien" (Yunan efsânesinde geçen yerlerin hâkimi ve efendisi "Atolos"tan esinlenilmiş).

Yeniçağ Avrupasının ortak bildirişim aracı olmanın yanında, Fransızca, İngilizce başta olmak üzere, Bütün Avrupalı ve oradan olmamakla birlikte, orayla ilişkili, Türkçe ile Farsca gibi, diğer toplumların dillerine yüksek seviyeli düşünceleri dile getiren, ayrıca da kibar çevrelerde kullanılan sözleri sağlamıştır.

Fransa ile Fransızcanın etkisiyle Batı Asyalı Müslümanlar, hiç yoksa, Onbirinci yüzyıldan beri Avrupayı Fransadan ibâret saymışlar, ikisine de Arapçada 'Ferenciye', Farsca ile Türkçede 'Frengistân', Avrupalıya da 'Freng' yahut 'Frengi' demişlerdir.

Louis (1638-1715) devri, demekki Onyedinci ile Onsekizinci yüzyıllar Fransız kültürüdür. Bahsolunan kültürün doğal ortamı şehirliliktir (Fr urbanité); saraylar ile kâşânelerin salon âdâb ile erkânıdır. Doğa ve dinle ilgisi ilişiği kesiktir. Başta batısı olmak üzere, Avrupanın hemen hemen tamamı, söz konusu kültürü mimarlıkta, şehir tasarımcılığında, dilde, edebiyatta, güzel sanatlarda, yemek pişirme ile sofrâ tertibi sanatlarında, askerlik ile savaşma usullerinde, âdâbımuâşeret kurallarında ve özellikle İhtilâlikebîrin ardından ideolojide, siyâsî ile idârî teşkilâtlanışlarda örnek alıp taklid etmiştir. Doğa, kır, köy ve köylü 'kokan' ne varsa, 'pis', 'iğrenç', 'mekrûh' damgasını yemiştir. Türkçenin hayâlhânesine uzak kaldığından, tam söz karşılığı bulunmayan Fransızcanın 'paysan'ını kabaca 'kır', 'kırda yaşayan', 'köylü' şeklinde karşılayabiliriz. Gelgelelim, 'paysan'ın doğrudan sözlük karşılığı, Fransızcanın hayâlhânesinde taşıdığı tasavvur çeşitliliğinin yanında cılız ve sönük kalır. 'Paysan', Yeniçağ Fransızcasında 'kabasaba', 'dangıldungul', 'yol yordam bilmez', 'küt', 'sakil' kişi şeklinde aşağılayıcı bir 'anlam rengi' almıştır. 'Paysan'ın zıttıysa, 'citadin'dir. Bu 'şehirlî insan', 'urbanité'nin, yâni 'şehirlîliğin' yahut 'şehirlenmişliğin' 'civilisateur', demekki 'medeniyetleştirici' edebî ile terbiyesine mazhar olmuş, zeyrekliğiyle, tavırlarındaki zarıflığı ve kibârlığıyla temâyüz etmiş kişidir. O, 'şehr'in ('ville'), giderek 'dünya-ufkunu-tarassut-ve-ihâta-eden-dev-boyutlu-maşerî-yaşamam-merkezi' anlamındaki 'métropole'ün müşkil, yıpratıcı, dağdağalı, gürültülü patırdılı, gece gündüz ışıl ışıl²² yaşayışından bitkin bitâp düştüğünde ancak hayatın unutulmağa yüz tutmuş çalmsız, yalınkat âsûde masûm sığınağı gibi görülmeğe başlanan kırlık alana hüznü dolu buğulu gözlerle bakabilir. Böylesi bir 'hâletiruhiye'deki 'citadin'in dönüp baktığı 'campagne', yâni 'kırılık alan', artık 'pays' ('kırılık') olmaktan çıkar, 'rustique' bir hâl alır. 'Rustique', ömrünce şehir hayatından ('urbanité') bir nebze dahî ayrılmamış şehirlînin ('citadin'), 'şehirlîce' tasavvur ettiği 'kır'dır.

Sonuçta ortaya çıkan, incele incele 'kadınısı' 'cıt kırıldıklığı' a varan Baroque-Rococo üsluplarında doğallık ile sağlıklı doğa insanından

²² Binsekizyüzlüklerin ortalarından itibaren Parisin ana caddeleri ile meydanları, önceleri gazla, Ondokuzuncu yüzyıl sonunda da elektrikle ışıklandırılmağa başlanmışlardır. Önemli kamu kuruluşları ile ticârethâneleri barındıran binaların dahî ışıklandırılmaları, şehrin geceleri bile ışıl ışıl görünmesini sağlamışlardır. Bu durum, Parise, birçok sıfatın yanında, 'ışıklar şehri' (Fr 'ville des lumières') lakabını da eklemiştir.

sapmış bir Urbain-Bourgeois kültürüdür. Bâhusus şehir ve salon kültürlerine dayalı bu medeniyetin şehircilik anaörneğini Onyedinci, Onsekizinci ile Ondokuzuncu yüzyılların 'ışıklar şehri' Paris, salon ülküsünüyse, Versailles sarayı salonlarının tezyini ile âdâbı teşkil etmişlerdir. 1800lerin özellikle ikinci yarısından itibaren başta Latin kesimi olmak üzere, Avrupa ile onun taklîtcilerinin pâyitahtları ile başkentleri Paris örneğine göre imâr görmüşlerdir. Bükreş, Sankt Petersburg, Vaşington, Buenos Aires, hattâ Berlin, Viyana, Moskova, Madrit misâli Fransız işgâline uğramış yahut Meksiko gibi bunu kısmen yaşamış olanlar da 'bulaşıcı Paris marazı'ndan kendilerini vâreste tutamamışlardır. Bahse konu marazın, Brezilya Amazon ormanlarının kalbine değin yayıldığını görüyoruz. Orada 1660da kurulmuş Manaus şehrinde Paristekisinin tıpkısı -tam da ucuz mizâh edebiyatına yakıştır- bir opera Ondokuzuncu yüzyıl ortalarında inşâ olunmuştur. Bu çizginin dışında kalanlar, Roma ile Ortaçağ Latin kültürlerinin silinmez izlerini hâlâ taşıyan Orta ile Güney İtalyanın ve farklı bir gelenek iddiasını dile getiren İngiltere ile öteki Kuzey Avrupalı ülkelerden Felemenkin, İsveç ile Danimarkanın şehirleridir.

Paris, ününün ve parlak günlerinin şâhkasını Üçüncü Napoléon'un (Charles Louis Napoléon Bonaparte: 1808-1873) İkinci İmparatorluk devrinde (1852-1870) yaşamıştır. Bahsi geçen devire damgasını vuran, büyük şehir tasarımcısı, vâli ve belediye başkanı Alman asıllı Fransız Baron Eugène Haussmann'dır (Fransızcada yazılışıyla ilgisiz okunuşu, Osman: 1809- 1891). Paris'in tarihî surlarını yıktırarak onların yerine çevre yolu inşâ ettirmiştir. René Descartes'in geometrik estetiğine uygun bir merkez meydana çevre yoluna concentrique tâlî çevre yolları ve bunları dikine kesen ve yarım yüzyıl sonraki motorlu trafiği bile kaldırabilecek genişlikte cadde-ler, Fransızcasıyla söylersek, boulevardlar açtırmıştır. Yine Descartes'in geometrik estetiğini mükemmelce yansıtan parklar ile korular, şehrin muhtelif semtlerine serpiştirilmişlerdir. Dünyanın en ileri seviyedeki lağım şebekesi yine Haussmann'ın hizmet dönemi sırasında Pariste inşâ olunmuş; 1900lerin başında da buna koşut metro sistemi kurulmuştur. Paris, 1800lerin sonları ile 1900lerin başlarında dahî hızla gelişmeğe devâm edip gerek Fransa gerekse dünya çapındaki önemini sürdürmüştür. Nihâyet, Yeniçağ dindışı Batı medeniyetinin doğa ile doğallığın zıttı ve düşmanı addetmeğe meylettiği şehir (Fr ville) ile

şehirciliğin (Fr urbanisme) insan zihnindeki tasavvuru ve temsilcisi, önceki çağların şehir dokusunu tümüyle üstünden atan 1853-1870 arası Haussmann Parisi olmuştur.

(2)Şehre âdetâ 'ekilmiş doğa' anlamındaki 'park tesisleri' (Alm Parkanlage), uzun sayılmayacak süre zarfında Batı Avrupanın kırlık alanlarına (Fr la campagne) dahî yayılarak doğal doğanın yerini, artık, 'park manzarası' (Alm Parklandschaft) alacaktır. Böylece doğadışılık, şehir muntkasından (Fr domaine urbain) ibâret kalmayıp doğal olması beklenen kırlık yörelere de (Fr régions rurales) sıçrayıp yayılmıştır. Gerçi, medeniyetleşmiş bütün kültürlerin ortak paydası şehirleşme, devletleşme ile sunileşme süreçleridir; ne var ki, Yeniçağ dindışı Batı Avrupa medeniyetinde bu üç unsur, mutlak değerler hâline gelmişlerdir. Üçü, haddizatında, saray merkezli ve asilzâde zümresinin gözetimi ile öncülüğünde biçimselleştirilmiş mantık ve bunun tepe noktasını oluşturan mantık-matematik doğrultusunda dinden bağımsızlaşıp kopma hedefine yönelik yürümüştür. Buradan hareketle laïc-séculier-idéologique dünya ve yaşama anlayışları ortaya çıkmışlardır. Doğal ile dinî yaşamaya sırtını dönmüş bu anlayış, insanın tabiatını çarpıtmıştır.²³ Nitekim, doğal ile dinî dünya ile yaşama anlayışlarını taşıyan bir kültür, 'medeniyetleşmiş' olarak nitelenmiştir. Bu anlamda kullanılan 'medeniyet' kavrayışına Fransızcada 1734ten itibaren, citéden türetilerek, civilisation denilmiştir. Onüçüncü yüzyılda kullanıma giren cultureden farklı şekilde civilisation, belli bir toplumun belirli bir çağdaki yaşama tavrı ile tarzına mahsûs olmayıp toplumlar ile çağlar üstü bir anlam değeri kazanmıştır. Civilisation, belirli bir çağ ile topluma has bir cultureden çıkar. Ama yayılma sahası bütün dünyadır. Civilisationa zemîn hazırlayıp uygun düşen culture, civilisabledır (Onsekizinci yy). Civilisationun kendisinden neşet ettiği culture, ilkin, Aydınlanma çağı denilen 1650-1800 arası Fransız kültürüdür. Bilâhare bahsi geçen istidâtı gösteren İngiliz-Amerikan kültürü olmuştur. Her culture, civilisation orununa yükselme kabiliyetini hâiz değildir. Ancak, böyle 'üstün' bir culture, öteki toplumları dahî 'civilisationlaştırma' görevini taşır. Hıristiyanlığın temel akâdelerinden 'dinyayma', yâni Hıristiyan olmayanları Hıristiyanlaştırma mücâdelesinin, Yeniçağ dindışı Batı Avrupa medeniyetindeki devâmı 'civilisateurluk' (Ondokuzuncu yy) çabasıdır. Civilisation

²³ Fr dérèglement de la nature humaine.

meşalesini taşıyan culture urbainenin, demekki 'şehirlenmiş kültür'ün 'Aydınlanmacılık'ta aydınlanmış Batı Avrupalısıdır. Fransız kültür çerçevesinde culture urbaine kişisi, idéologique-politique²⁴ kimlik sâhibi usul erkân bilen poli,²⁵ yânî 'cilâlî' biridir. Pekî, kişinin neresi cilâlanır? Doğallığı. Batı Avrupada culture urbainenin dışında bulunan kırköy kesiminin manzarası ile 'doğala yakın kaba saba kişisi' ruraldir, rustredür, manantdır, vilaindir. Fakat, bir de, Avrupa dışı coğrafyalar dahî vardır. Kuzey batı Avrupaya benzemeyen manzaralar ile insan tipleri, kısaca, (Latincenin salvaticusundan) sauvage, yânî vahşî yahut yabanîdirler. Rural yahut rupestre, demekki 'doğal' kesimlerin manant yahut vilain kişisi, poli olmamakta birlikte, önünde sonunda, humain, yânî insandır. Neden? Batı Avrupalıdır da ondan. Onu 'aydınlatarak' politesse çerçevesine sokar, 'cilâlar'sınız. Buna karşılık, Avrupalı olmayan sauvagea ne yapacaksınız? Onu önce, yabanî hayvanı ehlileştirircesine, 'insanlaştır'acaksınız. Buna ise humanisateur etkinlik denilebilir. Ancak 'insanlaştık'tan, humanisé olduktan sonradır ki, 'orman kibârî' sauvage, civilisateur çabalara konu kılınabilir.

(3) Nice doğa bilimlerinden sayılırsa sayılısın, bir varsayım, yasa yahut teori, toplumu belirleyen bir dünyagörüşü arkaplanına dayalı olarak arzîendâm eder. Nitekim, bir Lamarck'ın yahut Charles Darwin'in evrim varsayımlarının, bir Hegel'in tekâmülcü tarih anlayışının dahî arkasında Yeniçağ dindışı Batı Avrupa ile Çağdaş İngiliz-Yahudî medeniyetlerine hâkim gözüken dünyagörüşü yatmaktadır. Bahis konusu dünyagörüşü uyarınca, hayvanlardan insana ve nihâyet insanlar arasında dahî bir sıradüzeni bulunur. 'Yabanî ortam'ın 'vahşî adam'ı hayvan ile insan, yânî Kuzey batı Avrupalı arasında bir yerlerdedir. Bundan dolayı o, 'medenileştirilme'den önce, ilkin 'insanlaştırılma'sı gerekir. Giderek, 'vahşî adam' ile 'insan' arasında dahî yine bir 'geçiş beşer'i bulunur. Buna da 'barbar' denilir. 'Barbar', medeniyet seviyesine ulaşmış olmakla birlikte, Batı Avrupalı olmayan kültüre mensup kimsedir. 'Barbar', 'vahşî adam'ın tersine, insan tarafından değişikliğe uğratılmamış demek olan 'yabanî çevre'de yaşamayan kimsedir. İnsanın doğayı değiştirmesi suretiyle kendisine yeni bir çevre inşâ etmesi çabalarına, başka bir deyişle, 'doğal çevre'nin yerine

'kültür ortamı'nı ikâme etmesi etkinliklerine Yeniçağ dindışı Batı Avrupa düşüncesi 'tarih' demiştir. 'Vahşî adam'ın oluşturduğu toplulukları, bu yüzden, Yeniçağ Alman toplum-tarih filsofları 'doğal halklar' yahut 'topluluklar' anlamında 'Naturvölker' şeklinde nitelemişlerdir. 'Doğal halklar', sanki 'hüdâinâbit'tirler; 'zamanların başında' nasıl oluşmuşlarsa, öyle kalmışlar; kusacası, 'tarih'ten, 'tarih süreci'nden yoksundurlar. 'Tarih'ten hiç mi hiç nasîplerini almamışlardır. Buna karşılık, 'kültür halkları'ndan, yânî 'Naturvölker'den olan 'barbar'ın 'tarih'i bulunmakla birlikte, bu husus dahî 'belli belirsiz'dir. Oysa açık bir 'tarih bilinci'ni taşıyan, bir tek, aydınlanmış Yeniçağ Batı Avrupa medeniyetinden olandır. O, gâyesini apaçıkca bilir vaziyette 'doğa'ya karşı 'kültür'ü inşâ etmek suretiyle 'tarih'i yaratır, yaşar ve bütün insanlığa yayar. Sözü edilen durum, nereden, nasıl kaynaklanır? Bunun sebebi salt kültürel midir yoksa biyolojik nedenlerden mi ileri gelir? Fransız kültürüne odaklanmış Yeniçağ dindışı Batı Avrupa medeniyetinde ağırlık, daha ziyâde, kültürel nedene verilmiştir. Buna karşılık, Yahudî ile Kuzeyin Germen duyuş ile düşünüşünün kavşığında yer alan İngiliz-Yahudî medeniyetinde sıklet merkezi ırk mülâhazasıdır. Yine Yahudîde belli bir inanç manzûmesinin taşıyıcısı İsrail kavminden olmak esasken, bütün Germen toplumlarında olduğu gibi, 'insan' bahis konusu kâlındığında, İngilizin zihninde de belirli bir 'tip' canlanır. Bu belirgin 'tip'ten irak düştüğünüz oranda, 'medeniyetleşen kültür' yaratma yetisinden de uzaklaşırsınız. Ancak, Yahudînin tersine, İngiliz, size 'insanlaşma' imkânının önünü kapatmaz. Nice o 'ülkûsel tip'ten irak düşerse düşsün, İngilizin eğitim ile öğretim imbiğinden geçen 'vahşî adam'ın dahî, 'insan-gibi', yânî 'İngilizimsi' olma şansı vârittir. Ama tabî, 'düpedüz İngiliz' (İng 'downright Englishman') olamaz. Bunun imkânsızlığı, İsrailide yahut Almandaki gibi, yalnızca bir soy arkaplanı meselesine dayanmaz. Fransızda gördüğümüz bir culture sorunu dahî işin içerisindedir. Bu culture, herhangi bir 'kültür' değildir. 'İnsanlaştırıcı', 'Aydınlanmacı' Civilisationa esas teşkil eden seçkin, hattâ seçilmiş culturedür. Temelde, 1600ler ile 1700lerde kemâle eren Aydınlanmacı devir Fransasından apartılan culturee İngiliz zihniyeti iki yeni unsur katmıştır: Bir, tipolojik; iki, iktisâdî. Fransız culture anlayışında insan tipi, manen ve maddeten, Geç Ortaçağ soy-lusunun tavrı ile tutumlarını taklid eden ama kendisi soylu olmayan şehirlenmiş 'memurum-

²⁴ Yunancada 'kent' anlamındaki polisten türetilmiş.

²⁵ Yine Yunancadaki polisten polir: Cilâlamak.

su' Aydınlanmacı Kentsoylu tasavvuru baş orunu tutmuştur. Bahsi geçen şehirleşmiş 'memurumsu' Kentsoylu, Avrupanın, en eski ve köklü birlikli, siyâsî nizâmı ne olursa olsun, devlet geleneğine bağlı ve bu bağlamda Devlet ile onun toplumu demek olan Millet ülüksüne hizmet eden ve bunun takîpcisi olan bir kişidir. İlginçtir, Osmanlı Ulemâsı bir yanıyla Fransız Kentsoylusunu andırır. Ama yalnızca bir yanıyla; o da, Devlet ülksünün çerçevesinde yaşayıp hizmet vermektir. Osmanlı'nın Devlet ülksü, İslâm davâsının taşıyıcılığı ile takîpciliğini öngörmüştür: Devletiebedmüddet. Osmanlı dindardır, askerdir. Buna karşılık, 1700lerin başlarından itibaren Fransız séculier yahut séculaire, yâni dindışı ve civildir. Askerlik, bir meslek olarak varlığını sürdürmekle birlikte, toplumsal kamu hayatında sıklet merkezi, askerlikdışı cephededir. Hâlbuki Osmanlıda toplumsal kamu hayatında ağırlık, askerlik ile, Müslüman olsun yahut olmasın, din yönündedir. Birinin, askerlikle ilgisi ile ilişkisinin kesik olması için onun, gayrimüslim, özellikle de 1820lerden, yâni II.Mahmut (1784-1839) devrinden itibaren Türk yahut Türkleşmiş olmaması gerekirdi.²⁶

Fransız cultureünde 'imân-duygu' esaslı 'din'in yerini şüphe 'etme-akulyürütme' temelinde dayalı 'felsefe' almıştır. Devlet şeklinde teşkilatlanmış bir toplumun genel idâresi hüneri 'siyâset'tir. 'Din'in vazettiği örf yahut ahlâk düstûrları neviinden manevî değerler çerçevesinde bir 'bilgelik düzeni' yahut 'felsefe sistemi', 'toplum'unun hayatını siyâsî ile iktisâdî bakımlardan nizâma sokar. Bahsi geçen işi, bir 'felsefe sistemi', 'din'e hiçbir vechile dayanmadan yapmasıyla da ortaya 'ideoloji' dediğimiz bir fikir yapısı çıkar. Burada 'din'den beklenen 'temel düstûrlar'ı dahî 'ideoloji'nin kendisinden doğduğu 'felsefe' vazedir durumdadır. 'Din' kaynağından doğmadığı iddiasındaki bir 'felsefe sistemi', 'biçimsel akl'ı menşe olarak kabul eder. Onun verisi 'ideoloji' de, şu hâlde, akılcı bir siyâsî nizâmı derpîş eder. İşte böyle 'akılcı dünyevî-siyâsî nizâm ülksü'nün, tarihte ilk defa açıkca denenip gerçekleştirilme safhasına geçilmesi, '1789 İhtilâlîkebir'i'yle olmuştur. 'İhtilâlîkebir'le olgun

²⁶ Osmanlı zihniyetinde 'Türk olma'nın kastası, Müslüman olmak ile Türkceyi anadil olarak benimsemektir. 'Türk olma' denkleminde 'soy'un, hiç mi yeri olmamıştır? Belli-belirsiz olmuş. Ne var ki, bu hususu vurgulamak şöyle dursun, bunun farkında bile olunmamıştır. Toplumun en kâmil siyâsî teşkilatlanışı imparatorluk devletidir. Orada toplumu oluşturan bireyler arasındaki bağ, artık 'kandaşlık' etkileri değildir. Onun yerini en insanî olan 'ülkü' unsuru alır.

biçimini alan culture, diğer bütün kültürlerden tamamıyla bir 'kalıb'a oturmuştur. Kendisinden öncekiler ile çağdaşı olanlar théologique esaslıyken, bu yeni kültür, tarihte ilk kez idéologique değerlerle örülür olmuştur. 'İhtilâlîkebir'in fikirce ilhâm kaynağı olanları ve onu mâlî cihetten arkalayanları Manş denizinin öbür kıyısında bulabiliriz. Şablon, İngiltere yakasında çizilmekle birlikte, ilk açık seçik uygulama Fransa cephesindedir. İmdi, Maddeci-Mekanisist dünyatasavvurundan olma Dindışı-Akulcı-Aydınlanmacı-İnsancı-Deneyci-Positivci dünyagörüşüyle yoğrulmuş bir 'ideoloji' olan Libéralisme, cultureün 'şahdamarı'dır, 'zenbereğ'idir. İdeologienin régime politiquei, 'siyâsî nizâm', Republicanisme, yâni 'Cumhuriyetçilik'tir. Üstelik, 'Devletçiliğ'e eğilimli bir 'Cumhuriyetçilik'. Nihâyet, bu 'eğilim'de geçmişin derinliklerinden Derebeğlik ile hükümdarlık günlerinin 'ses'lerini işitmek olasıdır.

Kurucu unsurları İngiltereden Fransaya idhâl olunmuş bulunan culture²⁷, bu 'imâl edilmiş' hâliyle Manş denizini aşip İngiltereye gerisin geriye naklolunur. Dünyatasavvuru ile dünyagörüşü aynı kalmakla birlikte, yeni mekânında, cultureün 'ideoloji'si değiştirilir. Kara Avrupasından 1500lerin başlarında Yahudiler, yanlarında getirdikleri hünerler ile paraları zemîni serbest girişime elverişli bu ülkede tedâvüle sokmuşlardır. Geç Ortaçağ ile Erken Yeniçağın iktisât düzeni Merkantilizm, Yahudinin parası ve hüneri, İngilizin de cüretli girişimciliğiyle 1500lerin ortalarından itibaren İngilterede büyük bir ivme kazanmıştır. İvme öylesine boyutlara ulaşır ki, ülke sınırlarını aşar geçer. 1300lerin başlarından beri teşebbüs hâlinde kalan Britanya ile İrlanda adalarının tamamı 1400ler ile 1600ler arasında ele geçirilir. Ardından uçsuz bucaksız denizler aşılarak yeryüzünün dört bucağına el atılır. Eylemlere düşünce çatısı çatılırken, düşünce de

²⁷ Tarih boyunca çekişip savaşmış olduğu Fransanın kültürüne İngiliz, öylesine derin bir saygı duymuştur ki, culture ile civilisationda ve daha birsürü başka kelimele gördüğümüz üzere, adı anılan kültür âleminde idhâl ettiği kavramları dile getiren kelimelerin imlâsını bile değiştirmemiştir. Tabiatıyla telâffuz İngilizceleştirilmiştir. Yukarıda zikrettiğimiz hususta, derin saygının yanında, uzun bir geçmişe dayanan imparatorluk devlet geleneğinin İngiliz ruhunda yaratmış olduğu üstünlük, kendine güven ve hakkaniyet duygusuna da, bu meyânda, temâs etmeden geçmeyelim. Osmanlı Türkcesi gibi, açıkca bir imparatorluk dili görünümünü sunan İngilizce, Fransızca başta olmak üzere, yeryüzünün dörtbir bucağındaki ecnebi dillerden, hiç komplekse kapılmaksızın, alabildiğine gerekli gördüğü kelimeleri dağarına katmıştır. İşte bu sebeple de bugün dünyanın söz hazinesi en zengin dili konumundadır.

eylemle içeriklendirilir. Düşünce çatısının felsefî vasfı vardır: 'Hür Sermâyecilik' ideolojisi. 'Çatı'nın içeriğiyle, bağımsız değer hâlini alan 'para'nın yarattığı iktisâdî ve bunun güdü-münde siyâsî hareketlilik. Serbest girişime, mal ile para edinme hürsına ayakbağı olmadık-ca 'din'e kamu hayatında dahî tahammül gösterilebilir. Öyleki bahsi geçen düpedüz 'maddiyâtçı' furyaya 'din', 'maneviyâtımsı' bir renk katabilir. Yetki (Fr autorité) kaynağı rolünü bile oynayabilir.²⁸ Nitekim, iktisâdî ile siyâsî cihetlerden kendisine böyle bir rol dahî biçilmiştir. O hâlde, Fransızinkisinin tersine, İngiliz kültürü 'dindışı' (laïc ve séculier) olmayıp 'millî dinli'dir. Her şey alım-satım ölçüsüne vurulduğuna göre, 'siyâsî nizâm' dahî buna uygun biçimde değerlendirilmiştir. İngiliz, meşrutî hükümdârlığı kendisine saklarken, dışarıya 'Cumhuriyetçiliği' 'satmış'tır.

İmdi, cultureün Fransız çeşidinde Akılcı-Aydınlanmacı-Hürriyetçi-Cumhuriyetçi-ilerici'-dindışı'-memur tavırlı'-şehirli-edebî kentsoylu insan tipi temâyüz ederken, İngiliz türünde, buna karşılık, Akılcı-Aydınlanmacı-Deneyci-'dini araç kulan'-Fırsatçı-Kralcı-Muhafazakâr-girişimci-şehirli kişilik yapısı önplana çıkmıştır. Fransanın kentsoylusu, asilzâdeye başkaldırması, bayrak açması, mücâdelesini zaferle tâclandırmış bir toplum sınıfıdır. Şu da var ki, Fransızın 'soylu'su ile 'soylu olmayan'ın buluştuğu ender ortak paydalar da yok değildir. Bunların en başındaysa, üstün bir 'dil bilinci' ve hattâ 'fetişistliği' gelir. Fransızca'yı taparcasına sevip yüceltmek Fransız kültür milliyetçiliğinin zenbereğidir.

İngilteredeysen, zaman zaman 'soylu olmayan' 'soylulaşarak', yer yer de 'asilzâde' 'kentsoylulaşarak' 'orta yol'da buluşulup uzlaşmıştır. Amerika ile Avusturalya gibi, deniz aşırı diyârlara göçüp oralara yerleşen İngiliz kültürünün, 'soylu'-'soysuz' ayrımı cinsinden sorunları kalmamıştır. Oralarda yerli-lere ve oralara dışarıdan getirilen kölelere karşı 'soylu' ile 'soylu olmayan', 'İngiliz soyu' kavrayışında birleşmişlerdir. Sermâyeciliğin iktisâdî ile siyâsî pâyândaları olan İmperyalizm ile Sömürgecilik çerçevesinde yeryüzünün dörtbir

²⁸ Hükümdârın, devlet başkanı ve aynı zamanda kilisenin başı olması itibarıyla, İngiltere resmen bir 'din devleti'dir. Tabii bu, tamamıyla biçimsel bir olaydır. Yoksa, İngiliz kültüründe din, toplum hayatını tanzim etmez. Daha teknik bir ifadeyle, devlet laïc olmamakla birlikte, toplum yahut kamu hayatı séculairedir. Meselâ Hindistanda da durum bunun tersidir. Orada devlet laïc iken, ister Hinduluk, isterse Müslümanlık olsun, din, toplum hayatının her kesiminde ağırlığını alabildiğine duyurur.

köşe bucağına yayılan İngiliz kültürünün 'nüve'sinde 'İngiliz soyuna dair tasavvur' hep saklı tutulmuştur. Bu gizli kalmış etkene gözlerini kapatmamakla birlikte, İngiliz kültürü, cosmopoliteleşerek civilisation boyutlarına erişmiştir.

Civilisation: Fransızın 'sivilizasyon'u artık gündemden düşerken dünya tarihinin sahnesini boydan boya kaplayacak olan 'sivilizeşin' İngiliz-Yahudidir. 'Kaynak kültür'ü, ama, İngilizdir. Onun yanı sıra, bu 'sivilizeşin'in öteki temel ortağı Yahudî de, söz konusu medeniyetteki payını vurguladığı ölçüde, ister istemez, İngiliz kültürünün 'anafor'una kapılıp onunla bütünleşmiştir.

1300lerin sonlarından itibaren git gide artan miktarda Kara Avrupasından İngiltereye hicret edegiden hünerli ve servet sâhibi Tapınakçılar ile Yahudiler İngiliz yüksek kentsoylu kesimiyle siyâsî ile iktisâdî ittifaklarını dünya çapında boyutlara ulaştıracak bir teşkilât çerçevesinde perçinleyip somutlaştıracaklardır. Bahsi geçen ve Farmasonluk adını alan teşkilâtın temellerini, eski eser alıp satan Elias Ashmore 1646da atmıştır. Aynı kişi, Çağdaş küreselleştirilen İngiliz-Yahudî medeniyetine manevî-dini sâikle karşı çıkanları ortak bir deyim altında toplarsak, bu deyim de 'Şeriatçılık' dersek, Yahudî Dincisi dahî, öbür dinlerdeki şerikleri kadar bahsettiğimiz medeniyete ve onun değer yargıları ile yaşama tarzına düşmandır. Kendi dinî duyarlılığını paylaşmayan, dolayısıyla da kurucu unsuru oldukları Çağdaş küreselleştirilen medeniyeti sırtlamış görünen soydaşları ile sözümona dindaşlarını Yahudiliği terketmiş sayar. Dinden kopuş beraberinde doğallıktan uzaklaşmayı da getirmiştir. Din ile doğaya ve doğallığa yabancılaşan insan, 'Maddiyâtçı-İktisâdiyâtçı beşer' tipine bürünmüştür. Süreç, Klasik Yeniçağ dindışı Batı Avrupada başlayıp Çağdaş küreselleştirilen İngiliz-Yahudî medeniyetinde tepe noktasına ulaşmıştır.

Dinden kopuşu yukarıda ele almış olduğumuzdan, sıra, doğallıktan uzaklaşmanın tasviri ile izahına gelmiştir.

(4)Doğal olmamak, dirimsel-doğal (Fr bio-naturel) güdüler ile itkilerin hepsine set çekmek demektir. Hayatın tüm köşe bucağını kapsayan bir yasaklar çizelgesi ortaya çıkmıştır.

Giyim kuşamda bacakların, kollar ile gövdenin bir nebzesi bile teşhür olunamaz. Belirli zamanlar ile mekânlarda besbelirgin tarzda giyinilip davranılır. Mide, meselâ, nice ekşirse ekşisin, bağırsaklarda ne olursa olsun geçirmek ile yellenmek; ellerle yemek, tenâsül uzuvlarını, tırnaklarla da kulaklar ile dışları karıştırmak; ağzı yemekte yahut onun ardısıra şapurdamak; yerken sofraya damlatmak;

yemeğe uyan şarabı seçmemek veya uygun kadehte, ortamın gerektirdiği tarzda yudunlamamak; çatal ile bıçağı gerektiği usulde tutup kullanmamak; balığı et bıçağıyla kesmek; içerken suyu ağızdan kazara çeneye akıtmak; yüksek sesle ve avâmca konuşmak; cinsiyetle ilgili konulardan, belden aşağısından, para ile geçimden bahis açmak; kamuda ıslık çalıp şarkı mırıldanmak; yatak kılığında ortalığa çıkmak; çıplak ayak yahut bacak göstermek; raksa (Fr dance) yanlış adımla başlamak; hanımefendinin elini öperken dudağı tene değdirmek; hitâb edilen kişinin unvânında yanılmak; ... neredeyse bağışlanmaz suçlardandı. Sunileşmeye götüren etkenlerin başında gelen bu ve benzeri amansız sert kuralların öncelikle geçerakce addolundukları iki merci olmuştur: Soyluların ortamları ile ordular. Filhakıka, kentsoyluluğun, toplum hayatına tam manâsıyla hâkim olmasına değin bahsi geçen iki odak örtüşmüştür. Nitekim, ordunun önderleri ile yürütücüleri olan subaylar zümresinin, soylulardan devşirilmesi kaçınılmaz zorunluluktur. Aslında, Ortaçağın Derebeğlik yahut Şövalyelikten gelen savaçılık tavrı, Yeniçağın erken devirlerinde, demekki Onbeşinci yüzyılın ikinci ile Onaltıncunun ilk yarısında dahî kendisini duyurmuştur. Laïcéculierbourgeois anlayışı yoğunlaşip yaygınlaştığı ölçüde, sivilleşme süreci savaçılık-askerlik geleneği karşısında ağırlık kazanmıştır. Nihâyet, askerlik, 1800lerden itibâren hekimlik, hemşirelik, nalburluk, esnaflık, tâcirlik, mühendislik gibi, mesleklerden biri hâline gelmiş ve soyluluk, subaylığın menbaı olma keyfiyetini kaybetmiştir. Yukarıda bahsettiğimiz durum, en belirgin biçimiyle İngiliz-Yahudî medeniyetinin iki merkez toplumu olan İngilizler ile Yahudilerde karşılaşırız. Bunlar, sivil toplum tasavvurunu âşikâr tarzda sergilerler. Buna karşılık, gerek başta Paris olmak üzere, Fransada odaklanan Yeniçağ dindışı Batı Avrupa medeniyetine tepki gösteren; gerekse, Londra başta olmak üzere, İngiltere merkezli Çağdaş İngiliz-Yahudî medeniyetine karşı çıkan, ve Avusturya Almanlığının tersine, Alman birliğini dahî tesis etmiş olan, Prusya Almanlığında askerlik zihniyeti²⁹ Askerciliğe (Fr Militarisme) varacak raddede 1955lere değin varlığını duyurmuştur.

5)Asker zihniyetinin gerek birey gerekse toplum seviyesindeki bariz tezâhürü zapturapt, yâni sıkı ve katı disiplinedir. İngiliz, sivilliğin timsâli olmakla bir-

²⁹ Fr mentalité militaire.

likte, disiplinli kişiliğin de açık örneğini sunmuştur. Ancak, ondaki disiplin kavrayışı, zapturapt derecesine varmaz. Onun disiplin anlayışında dış kaynaklı emir-komuta zincirinin yeri yoktur. Bu, bireysel irâdenin buyurduğu bir duruşta, tavır alışta kendisini gösterir. Avrupada millî, hattâ mahalî özelliklerin, küreselleşme canavarı tarafından henüz topyekûn yutulmamış olduğu 1980lerden önceki dönemlerde disiplin anlayışının ülkeden ülkeye nice farketildiğini gündelik yaşama düzleminde gözlemlemek mümkündür. Sözgelisi, büyük şehirlerde yaşayan İngilizler, acelesi olup koşar adımlarla çıkan yahut inenlere hareket fırsatı tanımak maksadıyla yürüten merdivenlerde sağ tarafa dizilirlerdi. Yine, başta duraklar olmak üzere, dizilimesi gereken her yerde İngilizlerin, kendiliklerinden şiraya girdikleri gözden asla kaçmayan bir manzaraydı. Almanyadaysa, benzer durumlarda karışıklık çıkar; tâ ki, az ötede resmî kılık bir gözükmeye görsün; sihirli değnek dokunmuşçasına, karışıklık, düzene dönüşürdü. Fransaya gelince; orada da resmî kılık adam göründü mü, topluluk, düzene gireceği varsa bile, bunu fütürsuzca bozuyordu.

6)İngiliz-Yahudî medeniyetine kazanmış disiplin kavrayışına ilişkin yukarıda belirttiğimiz özelliklerin savaş cephesindeki tezâhürü, İngiliz -ve türevleri olan Amerikan, Kanada, Avusturalya, Yeni Zelanda ile İsrail askerlerinden her birinin şairtıcı kertede karar verme ile davranışlarını ayarlama imkânı ile kabiliyetine mâlik oluşlarıdır. Komutanın kaybedilmesi o birliğin bozulup dağılmasına yol açmaz. Tasarlama ile savaş yürütme safhalarında rütbe farkı gözetilmeksizin görüş bildirme ile eleştirme tutumları, genelde, İngiliz-Amerikan ile İsrail ordularında hep yürürlükte tutulmuşlardır.

Vuruşmaların kimisinde mağlûb olmakla birlikte, 1780lerde soydaşları Amerikalılara yenilmelerini istisnâ kabul edersek, tarihte savaş yitirmemiş tek milletin, İngiliz olmasının, onun az önce belirtmiş psikososyal özelliklerinden ileri geliyor olsa gerek.

(7)Normandiya dükü Guillaume'un (1027-1087) önderliğinde Norman Fransızlarının 1066da İngiltere fethinden itibâren İngilizler, öteki Avrupa milletlerinden önce Fransız etkisi altına girmişlerdir. Norman istilâsından önce Germen boylarından ve Kuzey ile Orta Almanya mahreçli Angullar ile Saksonlardan türeyen İngilizler, Kelt asıllı halklarla meskûn bulunan Britanya adasının güney doğu ucuna Üçüncü ile Yedinci yüzyıllar arasında yerleşmişlerdir. Danimarkanın Yutland (Danca: Jylland) yarımadasında yaşayan Germen boylarından Yutlar (Danca: Jyde) dahî, Beşinci yüzyılda İngilterenin güney doğusuna hicret etmişlerdir. Nihâyet bu saydığımız Germen

boylarına anayurtları Norveç ile Danimarkadan çıkıp gelen denizci-savaşçı Vikingleri de eklemek gerekir. Onlar da İngilterenin çeşitli yörelerini 990 ile 1006 arasında ele geçirmişlerdir. Demekki İngilizliğin kurucu unsurları hep Germen asıllı olmuşlardır. Normanlar³⁰ dahî, Viking asıllı olduklarından, menşe itibâriyle Germendiler. Ne var ki, yaşama tarzları ile dilleri tümüyle Fransızdı. Normanların, öncelikle Fransız, dolayısıyla da Latin özelliklerinden kimisini, hâkimiyetleri altına aldıkları İngilizlere 'ekmiş'lerdir. Onbirinci yüzyıldan itibaren İngilizler, kabîlecî, köylü, kırlık Germenliklerini terkederek dilde, yaşama tarzı, toprak idâresi ile siyâsî teşkilâtlanma hususlarında git gide Fransız örneğine uygun biçimde kendilerini yapılandırmışlardır. En başta dil, Germen niteliğini bırakarak gerek dil bilgisi gerekse sözcükleri (Fr vocabulaire) bakımından Fransızlaşmış, böylelikle de Latince'nin özellikleriyle donanmıştır.³¹ İngiltere, 1200den itibaren toprak idâresi ile siyâsî teşkilâtlanışta kabîle yahut aşîret esaslı derebegîlikten peyderpey uzaklaşarak, Fransız örneğine uygun şekilde, tekmerkezli (Fr unite) devlet yapısına yaklaşmıştır. Ne var ki, bu tekmerkezli devlet idâresi, Fransada kinin tersine, mutlakıyetçiliğe meylenmemiştir. Nitekim İngilizliğe tarihte taşıdığı özgünlüğü kazandıran onun 'nevişahsına mahsûs' meclise ve hukuka dayalı katılımcı devlet idâresi ile ticârette serbest rekâbet düzenidir.

8)1700lerin başlarına değin milletin kaderine hükmedenler, asilzâdelerden, toprak zâdegânı ile Anglikan kilisesinin ruhânî önderlerinden meydana gelmiş üçlü bir öbeği. Bahsi geçen tarihten sonra sözünü ettiğimiz üç unsurdan oluşan öbeğe bir yenisi daha eklendi. O da, kentsoyluların teşkil ettiği zümredir. Subaylarını soylulardan devşiren ordu ile ruhânî, devletin temel taşlarıydı. İngilizliğe yayılmacılığının, genişlemeciliğinin ve nihâyet sömürgeciliğinin hem maneviyât (Fr moral), hem örf-ahlâk, hem de ülkü anlamında manevî (Fr spirituel) gerekçelerini sağlamaktan gayri kudreti ve hikmetisebebi kalmamış 'Ruhbân'ı bir tarafa koyarsak, gücü elinde tutan iki züm-

reyle karşı karşıyayız: 'Zâdegân' ile 'Asilzâde'ler. Tekmerkezli devlete doğru bir eğilimin başgöstermesiyle birlikte bu iki zümrenin çatışıp çatışmağa yöneldiği görülür. İtibâr çekişmesi, özellikle de iktidar kavgası şeklinde tezâhür eden çatışma, 1215de akdolanan Yüce Ahitle (Magna Carta) başlayan ve 1295te ilk Temsilciler meclisinin açılmasıyla devâm eden bir antlaşmalar ile düzenlemeler dizisiyle dengeye kavuşturulup uzlaşma durumu yaratılmıştır. Düzenlemeler zincirini Ondokuzuncu yüzyılın sonlarına değin izlemek mümkün: 1357de Roma-Katolik Papasının yetkilerinin iptâli; en fazla oy toplamış siyâsî topluluğun, yâni partinin, hükûmeti kurmasına ve benzeri konulara ilişkin 1376 meclis düzenlemesi; Hz İsa'nın vefâtıyla etinin hamura, kanının kırmızı şaraba dönüştüğünü öne süren mucizevî cevher öğretisinin³² İngiliz ilahiyâtçısı John Whyclif (1330-1384) tarafından reddi; İngilterenin, 1529da Protestanlıkta karar kılması; Devlet başkanı olan kral Sekizinci Henry'nin (1491-1547), aynı zamanda Anglikan kilisesi başkanlığını da üstlenmesi; 1534; 1536da manastırların kapatılıp keşişliğin kaldırılması; 1549da Protestanlığın bir türevi olan Anglikanlığın, ülkenin resmî dili ilân edilmesi; Krala karşı Meclis yetkilerinin 1628de artırılması; Petition of Rights; Meclise tarafdar (İng Roundheads) olanlar ile Kralcular (İng Royalists) arasında cereyân eden iç savaş; 1642-1645; İngiliz general ile devletadamı Oliver Cromwell (1599-1658) önderliğindeki Cumhuriyetçiler ile Kralcular arasında iç savaş; 1649-1660; 1660da hükümdârlığın, Kurucu meclis tarafından yeniden tesîsi; yargısız infâzın, 1679 Habeas Corpusla kanundışı ilânı; vicdân hürriyeti; 1687; ifâde, inanç, yerleşme, çalışma, seyâhat... hürriyetleri, hukukun üstünlüğü, kanun hâkimiyeti: Haklar Bildirisi (Bill of Rights), ilkin İngilterede (1689), ardından A.B.D.de (1791) ilânı; bir dizi hukuk ıslâhatının ilki, Reform Act: 1832; köleliği ve dokuz yaşından küçüklerin istihdâmını yasaklayan, kadın ile erkek işçilerin çalışma saatlerini ayrı ayrı belirleyen kanunların çıkarılması: 1833...

Gerek İngiliz kültürünün gerekse İngilizliğin dünya çapındaki siyâsî ile iktisâdî hâkimiyetinin iki tepe noktasından birincisi Kraliçe Victoria (1819-1901) devridir: 1837-1901. Zikrolunan dönemde yayılma siyâsetinde, sanayi ile mâlî piyasalarda İngiltere yeryüzünün rakipsiz bir numarasıdır. 1830ların başlarındaki yıllık %2 ile 3lük kalkınma hızının

³⁰ Norveçcede Nordmann, Dancada Nordmand, İsveççedeysenormann şeklinde yazılıp Norman diye telâffuz olunan söz konusu kelimenin ilk ve asıl anlamı kuzeylidir. Sonrakisiyse Norveçlidir.

³¹ Ses özelliklerine varana dek İngilizce, aslından sapmıştır. Germen menşesine bağlı Angil-Sakson evresinin ardından İngilizce, genelde, Latin dillerinin telâffuz özelliklerine uyarak 'ö', 'ü' ile damak ünsüzlerini yitirmiş, yumuşak söylenişli bir dil olmuştur.

³² Geç L transubstantia eucharistica.

yanında, nüfusun şehirleşme oranında dahi patlama yaşanmıştır:

İngilterede Şehirli nüfusunda ortaya çıkan Patlama³³

Yıllar	1801	1851	1861	1871	1881	1891	1901
Şehir nüfusu	1,506	8,991	10,961	14,041	17,637	20,896	25,058
Kırlık nüfusu	7,386	8,937	9,105	8,671	8,338	8,107	7,469
Toplam	8,892	17,928	20,066	22,975	25,975	29,003	32,572
Şehirli nüfusun oranı	%16,9	%50,1	%54,6	%61,8	%67,8	%72,0	%77,0

1863'te Toplum Tabakaları³⁴

Toplum Tabakası	Yıllık Gelir	Sayılar ile Genel Nüfusa Oran
En üst sınıf	£5.000'den yukarı	7,500 (%0,076)
Orta üst	£1.000 – 5000	42,000 (%0,4)
Orta	£300 – 1000	150,000 (%1,5)
Ortanın altı sınıf	£100 – 300	850,000 (%8,7)
Yoksullar sınıfı	£100'dan aşağı	1,003.000 (%10,2)
Vasıflı işçiler		1,123.000 (%11,4)
Yarıvasıflı işçiler		3,819.000 (%38,8)
Amele ile rençberler		2,843.000 (%28,9)
Toplam		9,837.000 (%100,0)

İngiltere, Sermâyeciliğin berâberinde getirdiği iki zıt sonucu, ağırlığınca, 1830larda duyar olmuştur. İngilizlerin bir kısmında refah seviyesi aşırı derecede artarken, büyük çoğunluk ve sömürülen halklar yoksulluk batağında debelenmeğe devâm ettiler. Meselâ sözünü ettiğimiz yıllarda İngiltere nüfusunun yüzde onu, milli hâsılının yüzde elliden fazlasını zimmetinde toplamaktaydı. Bu iktisâdî zıtlasma, berâberinde siyâsî olanı da taşımıştır. Nüfusun bahis konusu yüzde onluk 'Büyük Kentsoylu'-azınlığı başta olmak üzere, genelde İngiltere halkı, siyâsî hakları artarak serbestleşirken, çıkar çatışmaları içerisinde göründüklerine karşı baskularını alabildiğine yeğlilikle uygulamaya koyulmuştur. Askerî olanların yanında, eşi örneği görülmemiş nevhür baskular dahi arzıendâm eder olmuşlardır; sözgelisi iktisâdî muhasaralar.³⁵ Bu bildirdiğimiz ilk üç geniş çaplı, etkili örneğinden birincisi 1861 ile 1865 arasında vukûu bulmuş Amerika iç savaşında Kuzeylilerin (Unionists), Güneylilere (Confederates); ikincisi, Napoleon savaşları döneminin (1804-1815) önemli bir bölümünde İngilterenin, Fransız işgâli altındaki Kara

Avrupasına, nihâyet üçüncüsü de, 1939-1945 arası İkinci Dünya Savaşında İngiltere-A.B.D.nin, batıda Alman işgâlindeki Kara Avrupasına, doğuda da Japon istilâsına uğramış Asya ülkelerine karşı uygulamaya konulmuştur. Sözü edilen geniş çaplı, ısrarlı iktisâdî muhasara, İngiliz siyâsî ile askerî düşünüşünün tek tezâhürü değildir. Sonuçta, Sermâyecilik ideolojisinin boy verip yeşerebileceği zemini de enine boyuna tersîm etmiştir: (1) Deniz ticâreti ile savaşçılığına odaklanarak tarihte, M.Ö. IV.-III. yüzyıllar Atinası dışında, örneğine rastgelmediğimiz Yayılma istidâdı; (2) bu yoldan yürüyerek muazzam genişliğe ulaşan deniz aşırı toprakların ele geçirilmeleri; (3) çok farklı coğrafyaların uzak deniz aşırı topraklarında yaşayan garîbanlara revâ görülen muamele, bunun genellikle haberini dahi alamayan anayurt ahâlisinin çoğunluğunu tedfirgin etmemesi, böylelikle de 'sömürü'nün rahatca sürdürülebilmesi; (4) deniz aşırı muazzam geniş toprak parçalarının, anayurtta inancı yüzünden takibe uğrayanlar, yaşama seviyesi düşük olanlar ile hukukca sakıncalı yahut mücrim kabul olunanlarla iskân edilmesi.

(9)Kabile-aşiret ve derebeğliği çağlarından çıkagelip aslı belirli bir soyun arlığına dayanan Toprak zâdegânı ile Asilzâdeler arasındaki çekişmeler dizisi 1400lerin ortalarına geldiğimizde, durulmağa yüz tutmuştur. Bu tarihlerde yeni bir toplum zümresi olarak Kentsoyluların ortaya çıktığını görüyoruz. Tarihte ilk defa gücünü belirli bir soy çizgisinde bulmayan toplum zümresi, Kentsoylulardır. 1670lere varıldığında bu zümre, kemâle erip tam anlamıyla bir toplum sınıfı kimliğine bürünmüştür. Kentsoyluların gayrimütecanis bir dokusu vardı.

İktisâdî sahadaki üstünlüğünü 1600lerin ikinci yarısından sonra iyice belirginleştiren Kentsoylu sınıf, Kıta Avrupasındaki köprübaşını Fransada 1789 Devrimiyle, yâni 'İhtilâlîkebir'le tesis etmiştir. Kendilerini İnsancılık ile Aydınlanmacılık gibi akımlarda dile getiren Kentsoylu sınıfının hukuk ile siyâset ülküleri, ancak İhtilâlîkebirden itibaren Avrupa sathına yayılmışlar, oradan da dünya çapında yaygınlık kazanmışlardır. Erken ile Klasik Ortaçağda Hıristiyan Avrupasının muhafızlı ile yayılmacılığını üstlenmiş Fransa, İhtilâlîkebirle birlikte, evrensel insan hakları, hukukta eşitlik, dindirlik (laïcité), dünyevîlik (sécularité) ile halkidâresi (Démocratie) nevinden, Devrim ülkülerinin bayrağını taşımakla kendisini yükümlü kılmıştır. Birçok ülke de İhtilâlîkebir ülkülerini Fransadan apartmıştır. Nitekim bu durumu

³³ Bkz: Alicia Langa: "La Conquista de la Democracia", 42.s, "Victoria I, La Dueña del Mundo", "...Historia" da.

³⁴ Bkz: Esteban Canales: "Opulencia y Miseria", 48.s, "Victoria I...", "...Historia" da.

³⁵ Fr blocage économique.

millî bayraklar bile açıkça göstermektedirler. Fransanın³⁶ mâvî-beyâz-kırmızı üç renkli (Fr la Tricolore) Devrim bayrağının izdüşümünü Belçika, İrlanda, İtalyan, Romen ile Meksika gibi ülkelerin dikey üç renkli bayraklarında görebiliyoruz. Kızıl, 'devrim'in sembol rengi olmuştur. Bundan dolayı, 'kızıl' ve hattâ 'ak' yahut 'beyâz', yerlerini muhafaza ederlerken, değişen, üçüncü renktir. Yalnızca İrlanda bayrağında 'kızıl' yahut 'kırmızı' yerini azınlıktaki Protestanları temsil eden 'kavuniçi'ne bırakmıştır.

(10)Ortaçağın ikinci yarısından itibaren zenginleşmiş Yahudiler ile Tapınakçılar yarılarında paralarıyla Fransa ile Felemenk başta olmak üzere, Kıta Avrupasından 1300lerden sonra İngiltereye ilticâ etmişlerdir. İki güç merkezinden biri olup toprağı işlemekten peyderpey kopan soylulardan Zâdegân, İngilterede boy gösteren paralı yabancılarla 1450lerden itibaren git gide işbirliğine meyletmıştır. Toprağın dışında kalan alanlarda atılım ile girişimlerde bulunmak yönünde Zâdegân, bilek yahut silâh gücü ile gayrimenkule dayanmayan yepyeni bir desteğe kavuşmuştur. Bu, taşınabilir, seyyâl bir dayanaktır: Para. Yeni kazanılmış bahsi geçen güç kaynağıyla Zâdegân, 1250lerden itibaren çöküşe geçen derebeğliği düzeninden beri geleneksel soylu rakibi Asilzâdeye karşı bozulagiden kuvvet dengesini yeniden tesîs etme imkânına ulaşmıştır. Ortaçağın derebeğlik düzeninin taşıyıcısı olan Zâdegân, böylece, Yeniçağın yükselen Kentsoylu sınıfının dahî öncüleri arasında sayılabilir. Erken Ortaçağdan beri

müstahkem mevkilerdeki (Alm Burg) Zâdegân mâlikânelerinin müstemilâtına sığınarak zamanla yerleşen kimi kır yahut köy kökenli zevât da bahsi geçen yeni sınıfın kurucu unsurları arasına katılmıştır. Soy sop, güç kuvvetin, şan şerefin yerini maddî etkenler, hâkimiyet tesîsinde tayîn edici ölçü hâline gelmiştir. Ortaçağ boyunca Derebeğliği düzeninde mal-mal yahut mal-para alışveriş iktisâdî yürürlükteyken, bundan böyle para denilen tümüyle yapma, sunî bir ölçü, ticârî işlemler ile teşebbüslerin ilkesi ile âyarını teşkil edecektir. Şu durumda kadîm devirlerden beri süregelip öncelikle 1200lerden itibaren İtalyada başlayan, 1500lerde de doruğa çıkan Mercantilisme iktisât nizâmı, yerini 1650lerden sonra Felemenkte, ama özellikle İngilterede 'Mâlî Sermâyeciliğ'e, yâni Finance Capitalismeine bırakacaktır. Kentsoylu sınıfının üstlendiği Mâlî Sermâyecilik, ortaya çıkışı itibâriyle bir iktisât nizâmıyken, zamanla Yeniçağ dindışı Batı Avrupa felsefe-bilim çerçevesinde işlenerek ideoloji boyutuna ulaşmış 'Hürriyetçi Sermâyecilik' adı altında tanınacaktır. Gerek bu nizâmın, gerek onun ideoloji çatısı gerekse ikisini de 'sırtlamış' olan Kentsoylu sınıfın seleserpe var gücüyle etkinliğe geçeceği yeni, koskoca bâkir diyâr, İngilterenin, Atlas Okyanusundaki sâhillerinin karşısına düşen kıyılarda kendi yerleşimine 1600lerden itibaren açtığı topraklar, demekki Amerika Birleşik Devletleri olacaktır.

Derebeğliğin yayıldığı her Avrupa ülkesinde er yahut geç Kentsoylu sınıf da zuhûr etmiştir. Gerek nüfus, gerek ülke yüzölçümü gerekse Avrupa çapındaki siyâsî, askerî ve nihâyet iktisâdî ağırlığı itibâriyle andığımız ilk ikisine nisbetle kenârda kalmış gibi gözükken Felemenkte de gerçi Kentsoyluluğun ortaya çıkması Fransadaki ile İngilteredekine koşut yürümüştür. Ne var ki, yukarıda belirtilen etkenlerin sonucunda Kentsoylulaşma sürecinin başını iki toplum çekmiştir. Bunlardan biri Fransızlar, öbürüsüye İngilizlerdir. Hangisi daha öndedir? Bunu belirlemek zordur. Belirgin olan husus, soylular ile nevezuhûr zümre arasındaki meselelerin, İngilterede Fransaya oranla çok daha pürüzsüz ve kansız halledilmiş olmasıdır. İngiltere, kendi meselelerine büyük ölçüde harcamadığı tâkatını dışarıya yöneltebilmiştir. Nisbî toplumsal mutâbakatı, dünya çapındaki teşebbüslerinde güç kaynağı teşkil etmiştir. Fransa ile Felemenkten tümüyle farklı olarak, İngiltere, girdiği elleri fethetmekle kalmayıp oralara hatırı sayılır miktarda nüfus aktarıp yerleştirmiştir. Benzerine, gerçi, İspan-

³⁶ 1792ye değin krallık olan Fransanın bayrağı, 'ak' renkli zemin üzerine mâvî üstünde duran ve krallık armasını taşıyan "altın zanbak" ("fleurs-de-lis") idi. Üç renkli 'Devrim' bayrağı 1794te çizilip 1804te cumhuriyetin ilânıyla resmîyet kazanmıştır. Mezkûr bayrakta, 'Devrim'in ana sembol rengi 'kızıl', ayrıca da 'mâvî', tarihî anlamı olan 'ak' renge eklenmişlerdir. Fransa, Napoléon Bonaparte önderliğinde 1804ten 1815e imparatorluk; 1815 ile 1848 arasında İkinci (Bourbons) krallık; 12 mart 1848 ile 1858 arasında İkinci cumhuriyet; 2 aralık 1858 ile 1870 arasında Louis Napoléon idâresinde İkinci imparatorluk; 4 eylül 1870ten Alman işgâlinin vukûu bulduğu 1940a değin Üçüncü cumhuriyet; 1940-1944 arasında Alman işgâl kuvvetlerinin denetimindeki Vichyden yönetilen Fransız Devleti (Etat Français); 1944-1946 arasında Geçici Fransız Hükûmeti (Gouvernement Provisoire Français); 24 aralık 1946dan Cezayir sorununun (iç savaş) patlak verdiği 1958e değin Dördüncü cumhuriyet; ve nihâyet 4 ocak 1958den itibaren Beşinci cumhuriyet dönemlerini belirtilen bayrağın gölgesinde yaşamıştır. Bahsi geçen dönemlerin her birinde anayasa hep değişmekte birlikte bayrak aynı kalmıştır -bkz: William Crampton: "The World of Flags", 39.s ve devâmı; ayrıca bkz: Eve Devereux: "Flaggenbuch", 29.s ve devâmı.

yollarda dahî rastgeliyoruz. Şu var ki, denizasını topraklara taşınmış olan İspanyol nüfus, çoğunlukla, gidip yerleştiği diyârların yerlileriyle karışarak kavmî tiplerine varıncaya dek onların özelliklerini almışlardır. Tabî, her gittikleri yere dilleri ile dinlerini ekmeği asla ihmâl etmemişlerdir. Ancak, bu durum, o ele geçirilmiş ülkelerin birer yeni İspanya olmasına yetmemiştir. Buna karşılık, İngilizlerin zapdedip yerleştikleri ellerde olabildiğince kimselerle karışmaksızın kavmî tipleri ile öz kültürlerini muhafaza ederek yeni yurtlarının yerleşik ahâlisi hâline gelmişlerdir. Neresinden bakarsanız bakınız, kıta boyutlarındaki bir Avusturalyadan tutunuz da Atlas Okyanusunun güneyinde yeryüzünün yitik bir ucunda Kutbun buzlu yelleri ve sularıyla durmadan kamçılanan minik Falkland adalarına varıncaya dek İngiliz her yerleştiği yöreyi 'Yeni İngiltere' kılmağı becermiştir. Amerika Birleşik Devletleri bir yana, bu 'Yeni İngiltere'ler, isteyerek, başkaldırarak değil, sâdece mesâfelerin zorlamasıyla siyâsetce Anayurttan kopmak durumunda kalmışlardır. Yeryüzünün en batısından en doğu uçlarına dek serpilmiş irili ufaklı bu 'İngiltereler', hangi bölgede bulunurlarsa bulunsunlar, orasını olabildiğince geniş çapta kültürce, siyâset ile iktisâtca 'İngilizleştirme' gayretine girmişlerdir. Anayurtlarının birer sıçrama tahatası yahut üssü görünümünde olmuşlardır.

İngiliz, Güney Afrika, Avusturalya, Tasmanya, Yeni Zelanda, A.B.D. yahut Kanada gibi, yalnızca nüfus dağılımı seyrek yahut kültürü medeniyet seviyesine ulaşmamış olan toplumların yaşadıkları yöreleri değil, Hindistan çeşidinden kalabalık ve son derece medeniyetleşmiş ülkelerin, hiç olmazsa, belli bir toplum tabakasını dahî, az yahut çok 'İngilizleştirme'yi başarmıştır. Bu yolla kültür değerlerini birçok koldan yeryüzünün dörtbir yanına yakın zaman aralıklarında zerkedebilmiştir. Sözü edilen kültür değerlerinin filozofların elinden çıkma sistemli bütünlüğü, bize, yüz elli yıllık bir süre zarfında Çağdaş küreselleştirilen İngiliz-Yahudî medeniyetini verecektir.

Avrupa tarihinde geç Ortaçağda ilk kentsoylulaşabilmiş toplumlar, Yeniçağ dediğimiz süreci boşandırabilmişlerdir. Hareketi ilk ateşleyen İtalya olmakla birlikte, sürece felsefî sistematik boyut kazandıran, daha önce bahsettiğimiz üzere, Fransız kültürü olmuştur. Fransadan süreç, Felemenk üzerinden ve Norman istilâsı yoluyla İngiltereye sıçramıştır. 1300lerin sonlarına değin neredeyse tümüyle İslâmın hâkimiyet sahasında kalmış İspanya ile

Portekize ise, ancak 1400lerin başlarında Kentsoyluluk merhâlesine ulaşabilmişlerdir. Derebeğlikleri kurmuş olan Germen³⁷ savaşçıların yola çıkmış oldukları Almanya'ya gelince; oranın, büyük ölçüde Fransız etkisi altında kentsoylulaşmasıysa, 1600lerin başlarına, yâni Protestanlaşma sürecine denk düşmüştür. Almanya, krlık-köylülük-derebeğliği, dolayısıyla da rençberlik ile savaşçılık özelliklerini, görüldüğü gibi, geç tarihlere değin sürdürmüş bir toplum coğrafyası vasfını göstermektedir. Orada bu süreç eşitce bir dağılım göstermemiştir. Alman coğrafyasında, 1500lerin başlarında,³⁸ kentsoylu özelliklerini en erken gösteren Latin-Roma dünyasına bitişik Avusturya ile Fransaya sınırdaş Ren ırmağı boyu bölgedir. Süreç, tedricen, özellikle de, Latin-Roma Katolik dinî ve kültürel tahakkümüne tepki tarzında 1500lerin ilk yarısında patlak verip gelişen ve genişleyen Protestanlık hareketine koşut olarak doğuya, Saksonya üzerinden Prusyaya, 1600lerin sonlarında, yayılmıştır.

Latin-Roma Katolik dinî kültür varlığı, Almanlar arasında sayıca az bir ruhân aydın zümre tarafından taşınmıştır. Ruhân-olmayan siyâsî kesim ve özellikle geniş halk kitlesi bu kültürün uzağında kalmıştır. Halkın her bakımdan Latin-Roma kültür varlığına uzak düştüğünün bilincine varan bir kısım ruhân ve ruhân-olmayan aydın, sözü edilen muazzam uçuruma tepki göstermiştir. Bahsi geçen aydınlardan biri, ilahiyâtçı ve filozof Martin Luther'dir (1483 - 1546). Onun başını çektiği sâdece bir din davâsı olmayıp aynı zamanda bir halk-millet hareketidir. Nasıl, Katoliklik, Roma-Latinleştirilmiş Hıristiyanlık ise, Luther'in dimâğında geliştirilmiş Protestanlık da, Hıristiyanlığın, bir o kadar, Germenleştirilmiş vechesidir. Nitekim, Alman coğrafyasında Latin-Roma etkisini erken devirlerden beri soluyan Avusturya ve onun çerçevesine tâbî kalmış Bavyera ile Fransız kültürüne açık duran Ren bölgesi Katolikliği asla terketmemişlerdir. Alman coğrafyasının bütün öteki elleri, Prusya önderliğinde,

³⁷ Asırdide Roma Devletini dize getiren Germen beğler ile savaşçıları, vucuda getirdikleri derebeğliklerle tarihî Avrupalı hükümdarlıkların tohumlarını dahî atmışlardır. Nitekim Avrupalı hânedânların hemen hepsi Germen asıllıdır.

³⁸ Roma Katolikliğine karşı çıkan ve Katoliklerin aşağılayıcı bir edâyla 'Âsi', yâni 'Protestant' diye niteledikleri yeni dinî hareketi ateşleyen kvılcım, Martin Luther'in, 31 ekim 1517de Wittenberg müstahkem kilisesinin kapısına çivilediği rivâyet olunan doksan beş maddelik bildiridir. Mezkûr tarihten itibâren orman yangını misâli, Protestanlık (Protestanlar, kendilerine 'Evangelist' derler), Kuzey Avrupanın Germen dünyasına sürâtle yayılmıştır.

Latin-Roma zihniyet tahakkümüne karşı aslında 'halk' kesimi demek olan Deutsch cephesinde birleşmişlerdir. Deutsch, dil ile inanç kenetlenmesini ifade etmektedir. Her iki unsur, birarada, Luther'in Kitabımukaddes tercümesinde karşımıza çıkmaktadır. Bundan böyle milletleşmiş Alman halkı, kendi özelliklerini taşıyan inancının, yâni Protestan Hıristiyanlığının ifâdesini öz dilinde, Almancada bulacaktır.

Onaltıncı yüzyılın sonlarından itibaren Prusyanın, Avusturya ile Bavýera bir yana, dağılık Alman devletciklerini birleştirme davasına kendisini adanmasından ve bu işi başarısından sonra, Fransız-Alman çekişmesi, İlkçağın Latin-Roma-Germen hasımlığını devralmıştır. Söz konusu çekişme, zamanla şiddetli bir kan davası biçimine büründürülerek yürütülmesi, İkinci Dünya Savaşının 1945teki bitişine değin sürdürülmüştür. Bu hasımlıkta, Fransa, Latin-Roma temelli klasik dindışı Avrupa medeniyetinin incelmış, arınmış, kibâr, latif temsilcisi ve amansız koruyucusu ile kollayıcısı kisvesinde sahneye çıkmasına karşılık, Almanlık kendisini, bahsi geçen medeniyete şırıngalanmış tâze kan şeklinde görüp nitelemiştir. Latin-Romalılığın esas alan Fransız telâkkusine mukâbil Almanlık, özellikle de Luther'in dinî islâhât hareketiyle birlikte, Hıristiyanlık temelli bir Avrupa medeniyeti fikrini geliştirdiği görülmüştür.

VI- Yeniçağ Belirleyen Üç Unsur: Laikcilik-Sekülercilik-Positivcilik

Her devletleşmiş ve tarihe damgasını basmış toplumun bir 'kızıl elma'sı olmuştur. Cumhuriyet ile imparatorluk Romasının yolunu daha Onüçüncü yüzyıldan, yâni IV. Philippe (le Bel, 1268-1314)den itibaren izlemeğe koyulan Fransa, bir dil-kültür merkezli askerî-siyâsî yayılmacılığı millî ülkü şeklinde benimsemiştir. Kendisini Latin-Roma medeniyet değerlerinin koruyucusu, kollayıcısı ve yakın ile uzak çevrelerine yayıcısı tarzında görevlendirmiştir. Kökünü kökenini, İslâm âlemi yahut İtalya gibi, farklı yörelerde bulmuş olsa bile, Yeniçağ Avrupa medeniyetini çatmış, kurmuş unsurlar ile yapı malzemelerine son biçimleri Fransada verilmiştir. Bunların arasında Ruhbân-olmayan dünyevî toplum kesiminin, Ruhbân zümresine karşı sağlamış olduğu ezici üstünlük, merkezî bir konumdadır. Yüzyıllarca sürmüş mücadele, özellikle de Martin Luther'in, 1517de Wittenberg müstahkem saray kilisesinin kapısına çakmış olduğu doksan beş maddelik bildiriyle hız alan oluşum, 1789 'İhtilâlikebir'le yeni bir devrin anlayışını

başlatmıştır. Siyâsî meşruluğunu Tanrıda bulduğunu öne süren Ruhbân idâreci kadro lağvolumuştur. Artık siyâsî, dolayısıyla da iktisâdî ve hukukî yaptırım güçlerinin, dünyevî servette, hürsda ve mücadelede elde edilmiş gâlibiyette aranması gerektiği iddiasını güden bir nizâm hükümrândır; buna da Laikcilik (Laïcisme) denmiştir. Bu, théocratique olmayan, yâni ilahî-hükümrândışı, buna karşılık, sociocratique esaslı, demekki, toplum-hâkimiyetine dayalı bir nizâmdır. Adı anılan nizâmın, kamu hayatı ile kurumlarını tayin eden siyâsetce ve hukukca yaptırım gücünü hâiz tek merci kabul edilmesi, Laikciliğin en belirleyici vasfıdır. Tıpkı théocratique olanı gibi, sociocratique-laiciste düzen de Bircidir (Moniste), Tekelcidir (Monopoliste).

Mutlakçı (Absolutisme) idârelerde siyâsî iktidarı elinde tutanların, kendilerine eş koşulmasını, rakıyb ile hasımların ortaya çıkmalarını hoş karşılamadıkları öteden beri bilinir. Şu var ki, Yeniçağda iktidarı elinde tutanlar, kamu hayatının artık bütün köşe bucaklarında kendilerini, görüşlerini, çıkarlarını hâkim unsur kılar oldular. Bunun önde gelen sebebi, nüfusun, belirli mekânlarda yığılmasıdır. Burada işâret etmek istediğimiz husus, 'şehirleşme'nin (Fr & İng urbanisation), toplum-devlet hayatının başta gelen olayı hâline gelmesidir. Dağda bayırda ufak ufak öbekler hâlinde dağılık, dolayısıyla da tümüyle özerkçe yaşayan insanların, bir güç merkezi tarafından sıkıca denetlenmeleri imkânsızdır. Kapalı bir iktisâda dayalı tarzda kendikendisiyle yetinerek yaşayagiden aile, boy, oymak, uruk, köy, mezra nevinden öbek yahut öbekcikler, çağdaşlıköncesi (Fr prémoderne) insanının toplumsal varoluşunun, birkaç birbiriyle bağlantısız istisnâ dışında, dünya çapında ana tezâhürünü teşkil etmişlerdir. Çağdaşlıköncesi inanan-savaşan insanı, yerini, Yeniçağla birlikte git gide Çağdaş iktisâtperest beşerine bırakır olmuştur. Tarihte olaylar, bıçakla kesilircesine sonlanıp başgöstermezler. Kimileri uzun sürede belli belirsiz biçimde vukûu bulabilir. Çoğu kere bir tarih sürecinin bitişini müteâbib olanın başlangıcı, birbirlerine karışmış durumdadırlar. Nitekim, Ortaçağ Hıristiyan medeniyetinin sonunu da ardından gelen Yeniçağ dindışı Batı Avrupa medeniyetinin başlangıcını da belirli tarihlere bağlayamıyoruz. Yine de, tarihî 'su ayırım hatları'nı tesbit etmek mümkündür. Öyle olaylar yahut süreçler vukûu bulur ki, bunlar, bir kültürün yahut medeniyetin temel manevî-fikrî, böylelikle de maddî dayanaklarını dönüştürebilirler. Tarihte en çığır açıcı süreçlerden biri, başta geleni dahî

diyebiliriz, Haçlı Seferlerinin sonudur. Müslümanlar, Akra'ya sıkışıp kalmış son Hıristiyan devletini 1291de ortadan kaldırdıktan sonra, Batı Asyanın İslâm illerinde dövüşen Avrupalıların her yanından sökün etmiş savaşılar, teşkilâtlarıyla birlikte, peyderpey geldikleri yerlere yörelere çekilmişlerdir. Dönerken de, berâberlerinde iki önemli hususu taşımışlardır: Bunlardan biri, kendilerinininkinden katbekat üstün bir irfân âleminde öğrenip edinmiş buldukları maddî, fikrî ve manevî değerlerdir. Öbürüsüne gelince; bu da, yabanellerde sâkut kabul ettikleri bir inancın sâliklerine karşı yürüttükleri zorlu, yıpratıcı mücâdele boyunca olgunlaştırmış oldukları her bakımdan son derece gelişkin teşkilât ile teşkilâtçılıktır.

Tektanrılı Vahiy dini olan Hıristiyanlık, havâîrlerden Azîz Pavlus ile Azîz Petrus'un ve onların selefleri ile müritlerinin ellerinde aslı vasıflarını önemli ölçülerde yitirmiş olduğu bilinen bir vakıadır. İşte, İslâm coğrafyasında uzun süre yaşamış, böylelikle de Müslümanlığı yakından tanıma fırsatını yakalamış olan ve sonunda oralardan anayurtlarına çekilmek zorunda kalmış rahip savaşılar, öz dinlerine bir başka bakar olmuşlardır. Haçlı seferlerinden gelen İslâm etkileri, onlar sona erdikten sonra dahî, dalga dalga zamana yayılmışlardır. İlkın Bâtınî tarikatlarında kendilerini şöyle yahut böyle gösteren bahis konusu etkiler, git gide müesses din nizâmının, yâni Roma Katolik kilisesinin kapılarına da dayanmışlardır. Yoksa, bidâyette düpedüz müesses din nizâmının adamı olan bir Çek rahip Jan Hus'un (1371-1415), bir Martin Luther'in, yahut bir Jean Calvin'in (1509-1564) ıslâhat (Fr réformateur) fikriyatı nereden kaynaklanmış olabilir? İslâmî meşru kabul etmemekle, hattâ Ona husûmet duymakla birlikte, Ondan doğrudan yahut dolaylı gelen etkiler, bu ve başka birçok dinadamını Roma Katolik Hıristiyanlığının yanlıgıları ile yanılıcılıklarından uyandırmışlardır. Onlar, Hıristiyanlığın o çağdaki durumunu yeniden gözden geçirmek ve Onu Tektanrılı Vahiy dini aslına esasına rucûu ettirmek ihtiyâcını duymuşlardır. Rucûu ise, Kitabımukaddes yönünde tecelli edebilirdi. Onlar da işte, bu fikrî savunmuşlardır. Tektanrılı Vahiy dininde Allahın nâmühesabına hiç kimse hüküm icrâ edemez. O, Vahiy ve vicdân yollarından kullarına Kendisi seslenir. Papayı yahut benzer 'kutsal kişiler'i aracı kalmaksızın.

Ortaya çıkışı itibarıyla Protestanlık, Tektanrılı Vahiy dini tarikinden şaşmış, sapmış olan Katolik Hıristiyanlığını yoluna yorđamına yeniden yer-

leştirmek gâyesine yönelikti. Sonuçta, oysa, her bakımdan kurumlaşmış din olan Katolik kilisesine karşı çıkıp onu zayıflatmakla Avrupalının dindışına, sekülerliğe kaymasına pek önemli katkı sağlamıştır. Hıristiyanlık, bidâyette Ortodoksluk ile Katoliklik şeklinde kutuplaşmışken, İslâhâtçılık akımıyla millî Protestan kiliselerine bölünerek parçalanmıştır. Papalık gibi, merkezî bir dinî yetki makamı, çapından düşünce, 'bırakınız, isteyen istediğince davran-sın!' düstürüne karşı koyacak merci de kalmamıştır. Tümyetkili Dinî-Ruhânî merci silindikce, bıraktığı boşluk, başta, eskiden bahsi geçmesinden bile hicâb edilen salt iktisâdî-mâlî çıkar peşinden koşan odaklar ile devlet teşkilâtları tarafından doldurulan olmuştur. Gerek barındırdığı böylesi odaklar bakımından gerekse doğrudan doğruya bir devlet teşkilâtı olarak salt iktisâdî-mâlî çıkar hesapları yapmağı hayat gâyesi bilen, Geç Yeniçağ dindışı Avrupa medeniyetinin öncüsü ilkin Fransız, bilâhare İngiliz kültürleri olmuşlardır. Millî kilisesiyle, Devlet teşkilâtı ve merkez odağı, Farmasonlukla İngiliz kültürü, iktisâdî-mâlî ve arkasından mâlî-iktisâdî çıkar hesapları üstünde yoğunlaşmıştır. Felsefenin ilahiyâta kesişen metafizik 'yüreğ'i gündemden çıkarılarak salt akilyürütmede ney ekseninden ibâret yeni bir felsefe-bilim inşâ ediliyor. Bu felsefe-bilim sistemi, bireysel ile toplumsal hayatın biçimlendirilmesinde şablon görevini görmüştür. Düşünce ağı, Klasik mekanik-mantık-deney üçgeni içerisinde dokunan, ifâdeleri ile yargıları analitik düstüra uygun biçimlenen, metafiziği de 'saçmalamalar sahası' şeklinde mahkûm edilen, geneldeyse, insan yaşamasını dahî tanzim etmek işiyle yükümlendirilen felsefe-bilim sisteminin doğal verisi 'Positivcilik' olmuştur. Dini toptan dışlayan bu Denevci-Positivci-Akliselifimci (İng common sense) düşünce gergine para-çıkarkâr unsurunu eklediniz mi, ortaya Sermâyeciliğın omurgası çıkacaktır. Tabîi, Sermâyeciliğın olmazsa olmaz öbür iki pâyândası, Sömürgecilik ile İmperyalizmi ihmâl etmemek lâzımdır.

VII- Yeniçağ dindışı Batı Avrupa ile Çağdaş küreselleştirilen İngiliz-Yahudî Medeniyetleri

Ortaçağ için yaptığımız gibi, Yeniçağ dindışı Batı Avrupa ile Çağdaş küreselleştirilen İngiliz-Yahudî medeniyetlerini de devirlere ayırıyoruz. Böylesi ayrımlar, tarihi daha seçikce anlayıp değerlendirmemize imkân tanır. Bu cümleden olmak üzere, Yeniçağ dindışı Batı Avrupa medeniyetini üç devir hâlinde mütâlea ediyoruz: Erken devrin başlangıcı, Ortaçağdan Yeniçağa geçiş tarihi olarak kabul ettiğimiz 1500dür. Bu tarih dolaylarında Ortaçağ Avrupasının hâkim toplum-kültür-siyâset manzarası demek olan Derebeğliği, en azından, Batı Avrupadan silinmiş görünüyor. 1150ler ile 1200lerin İtalyan sâhil şehir devletçiklerinden Kuzey

İtalya yoluyla Fransa'ya, Felemenk ile Baltık kıyılarına doğru yayılan Merkantilist ticâret-usulü, 1500 küsûrlarda Güney, Batı, Orta, Doğu ile Kuzey Avrupanın bellibaşlı bütün ülkelerinde artık geçer-akçaydı. Ticâretin temel ölçüsü altın ile gümüş esasına dayalı paraydı. Özellikle tâze keşif Amerikadan taşınıp getirilen altın ile gümüş, ülkeler arasındaki ticâret ile servet dengelerini büyük çapta etkileyecekti. Mal-mal takasına dayalı kadim Merkantilist usulünün yerini, altın ile gümüş pâyândasına yaslanmış para Merkantilizminin alması, Batı ile Orta Avrupa ülkelerine eski hasımları ile rakıpları olan Dârullslâmın karşısında ilk defa üstünlük sağlamak imkânını tanıyacaktı.

Para, mala irtibâatlanmaktan kurtulup kendi başına değer olma durumuna gelmiştir. Bundan böyle altın yahut gümüş arkalı paraya dayanılarak ticârî muâmeleler yürütülmektedirler. Giderek, para arkalı, onu temsil eder nitelikte senet ve benzeri 'değerli kâğıtlar' piyasaya sürülmeğe başlanacak. Böylelikle metânın yerini mâlî piyasa alır olmuştur. Gerçek değer olan metânın takas edildiği mahal, pazar yeridir. Buna karşılık, sunî bir değer ölçüsü olan paranın tedâvüle sokulup el değiştirdiği, demekki mâlî işlemlerin yürütüldüğü kuruluş, bankadır. Paranın git gide belli özel ile tüzel ellerde toplanır olması, gerçek anlamda sermayenin teşekkülünü sağlamıştır. Buradan dahî Yeniçağın noktalandığı 'Klasik' devrinde öncelikle İngilterede ortaya çıkan Sermâyeciliğe 'mâlî sermaye'nin zemin hazırladığını görüyoruz.

Ticârî muâmele yürütmek maksadıyla kişinin yahut şirketin elinde bulundurduğu kullanılabilir metâa yahut para cinsinden iktisâdî değere 'sermaye' denir. Mal-mülk, yâni metâa çeşidinden olan sermaye 'anamal'dır. Buna karşılık, paraya dayalı sermaye 'anapara'dır. Bunlardan birincisi kadim olmasına karşılık, ikincisi yeni tür sermayedir. Metânın özellikle günümüzden önceki çağlarda nakli ve muâmeleyle sokulması müşkil bir işdi. Para yahut ona dayalı senet, gerek kısa gerekse uzun yol ticârete ivme kazandırıp rahatlık ile güven sağlamıştır. Mâlî muâmelelerin kökleri Onbirinci yüzyıl İslâm medeniyetine değin gerisin geriye uzanmaktadır gerçi. Ancak, paranın yerini tutan 'değerli kâğıt'la ticârî muâmele yürütme başarısı, Haçlı Seferleri sırasında Filistin'de olgunlaştırılmış bir ruh-bân-savaşçı teşkilât olan Tapınakçılara³⁹ nasib

olmuştur. Malî sermaye oluşturma ve senetle ticâret yapma usulünü İtalya ve bilâhare Fransa üzerinden Avrupaya sokan da yine onlardır. Nihâyet bu tutum ile usulün kurumlaşmaları, Yeniçağın 'Klasik' devrinde gerçekleşmişlerdir.

Din, oldum olası, yeryüzünün her yerinde olduğu üzere, bütün Avrupada dahî, gerek toplumun kurulu düzeni olarak gerekse bireyin hem kendisine hem de yakın ile uzak efrâdı ve öteki varolanlara her ân takındığı tavırları ile davranışlarını belirleyen ana manevî-maddî etken olma keyfiyetini Yeniçağın ortalarına değin taşıyagelmıştır. Yeniçağın 'Erken' devrinde başgösterip sonlanıncaysa iyice belirginleşen, az önce bahsettiğimiz vafıyla dinin, yaşama gündeminden git gide sürülüp çıkarılması vakası, toplumun kurumsal genelinde olduğu kadar, onu oluşturan teklerin dahî gönüllerinde kırılmalar ve yetki ile rehberlik boşlukları yaratmıştır. Dinin, demekki Tanrının veya Onu temsil iddiasını güden kişinin yahut kurumun, öncelikle manevî ve buradan doğup gelişmiş maddî yetkililik ile rehberlik iktidarını yitirmesi, Batı Avrupanın kimi Ruhbân-olmayan toplum sınıflarına neredeyse sonsuz, sınırsız hamle ile teşebbüs 'kapılar'ını ardına dek açmıştır. Bahse konu Klasik Yeniçağ anlayışının Fransızcada düstürleştirilmiş şîârı, Türkçeye "bırakınız, ne yaparlarsa yapsınlar" şeklinde aktarabileceğimiz, "laissez-faire" dir.

"Bırakınız, ne yaparlarsa yapsınlar" şîârı, kalbin mühürlenip ruhların kararacağı günlerin şaşmaz habercisiydi. Besini ile gücünü, insanın en insanî hasleti olan 'vicdân'ın köreltilmesi ile 'utanma'nın dumûra uğratılmasından almıştır: 'Vicdânın sızlamadıkdan sonra, ne yaparsan yap!'⁴⁰ Sonuçta, içi boşalıp kalbsizleşen, gönlünden uzaklaşan insan, beşerleşmeğe doludizgin yol alır olmuştur. Beşerleşmenin bariz alâmeti, maddeye taparlıktır. Bunun da tezâhürü servet düşkünlüğü ile avcılığıdır.

Servet edinme ile zenginleşmeye doğru hamle, karşı konulamaz ihtirâs olmuştur. Bir yanda, yeğün bir olumsuzluğu ifâde eden, dinmek bilmez daha fazla servet edinme hürsü, öbür taraftaysa, insanı hayrete düşürecek raddede olumlu bir duygu durumu, karşı durulmaz bir merak güdüsü, Batı ile Kuzey Avrupadan birtakım olağanüstü yiğit adamları, ufuklarının ötesi kesinlikle bilinmeyen uçsuz bucaksız

³⁹ Bkz: Teoman Duralı: "Çağdaş Küresel Medeniyet", 74.-77. sayfa.

Avrupada görülen gelişmenin bir benzeri, öyleki koşutu, 900lerin başlarından itibaren İslâm dünyasının doğu kesiminde de vukûu bulmuştur. İngilizlerin 1700lerin sonunda başlayan istilâlarına değin Hindistanın, sâbık Şahın babasının Pehlevileri 1925te tâhda oturtuncaya -söz konusu

tâhî, ancak kendisi ile oğluna nâsib oldu- değin İranın ve 1952de cumhuriyetin ilânına değin Mısırın hükümdâr sülâleleri Türk soyundandırlar. Hıristiyan Avrupada Germenler, yâni Almanlar, Müslüman dünyanın doğusundaysa Türkler, yönetici-savaşçı boylar olarak tarih sahnesinde boy göstermişlerdir.

⁴⁰ Bkz: Abdübaği Gölpinarlı: "Hz Muhammed ve Hâisleri", 143. sayfa, 916. satır.

azgın suları aşmaya sevk etmiştir. 1500 ile 1550 arası 'Erken' devir Yeniçağının en baskın özelliği olarak iki hususa işaret edilebilir; bunlardan birincisi servet avcılığı, öbürüsüye gerek geçmişiyse gerekse o günüyle dünyayı fizik ile coğrafi bağlamalarda bilme tutkusu. 1450lerde başgösteren bu tutkuya kapılmış kişilerin, denizler ile karaları keşfetme etkinliklerinin olgunlaştığı ve yapıp ettikleri üstüne düşünüp taşınarak bunların anlamını ortaya koymağa başladıkları dönem 1550lerdir.

Yeniçağın *Klasik* devri olan 1550 ile 1700 arası, düşünce ve eylem bakımından binlerce yıllık Avrupa tarihinin en ilgi çekici, verimli ve hareketli iki üç döneminden biridir. Musikîde, resimde, heykeltraşlıkta, mimarlıkta, keşifte, icâta, mekanikte, gökbilimde, doğa araştırmalarında, mantık ile matematikte ve nihâyet metafizikte tarihin kalburüstü dimâğları işte şu yüz elli yıl kadar kısa sürede boy göstermişlerdir.

Yeniçağın 'Klasik' devrinde atılan olağanüstü önemli tohumların başaklaşması ve nihâyet onların hâsadinın derlenmesi 1780lere rastgélir. 1700-1790 artık 'Geç' devir Yeniçağdır. Bu devirde Yeniçağ medeniyetinde temâyüz etmiş İngiliz kültürü, git gide kendi başına medeniyet boyutlarına erişmeğe koyulmuştur. Yeniçağın merkez kültürü olan Fransızın ana şîârı "laissez-faire"i devralan İngiliz, kültür kabuğunu zorlayıp kırmağa yüz tutmuştur. Pariste 1788den itibaren patlakveren bir dizi isyânın arkasından ortaya çıkan 1789 Fransız 'İhtilâlikebîr'le Yeniçağ Batı Avrupa medeniyeti, inkişâfının şâhikasına ulaşmıştır. Temelde Kentsoylu toplum sınıfının devrimci hareketi olan İhtilâlikebîr, yeni bir toplum sınıfı olacak 'Emekçiliğ'in (proletariat) dahî kuvvesini bağrında barındırmıştır. 1789 İhtilâlikebîr, bir şâhikanın olduğu kadar, kırılmanın, ayırım çizgisinin de ifâdesidir. Bu tarihten sonra yeni bir medeniyet, biçim kazanacaktır. O da, Çağdaş küreselleştirilen İngiliz-Yahudî medeniyetidir. Bahis konusu 'nevzuhûr' medeniyet, selefi Yeniçağ Batı Avrupa medeniyetinin giderayak dünyagörüşü durumunu alacak Maddecî-Mekanikçi-Hürriyetçi-Positivci-dindışı dünyatasavvuru çerçevesinde Hür Sermâyecilik ideolojisini geliştirecektir. Adı geçen ideoloji de nihâyet Sömürücülük-Sömürgecilik-İmperyalizm sacayağına dayanacaktır.

1789dan itibaren zuhûr eden Çağdaş küreselleştirilen İngiliz-Yahudî medeniyeti 'Erken' devrini yaşamağa koyulmuştur. İki sıcak, biri de soğuk tabir olunan üç dünya savaşının sonunu ilân edecek 1990a değin sürmüş bu 'Erken' devirde ilkin Hür Sermâyeciliğin dördüncü ayağını ifâde eden 'Sanayi Devrimi' vukûu bulmuştur. Bilâhare Sermâyecilik, önce Batı, Orta, Güney ile Kuzey, sonunda da Doğu Avrupaya, buranın ardından yeryüzünün dörtbir

köşe bucağına yaygınlaştırılacaktır. İlkin 'beşeri emek-yoğun' sanayinin rüzgârıyla 'yelken açan' Sermâyecilik, 1920lerde başlayıp 1990larda tepe noktasına ulaşan bu tür sanayii bertaraf ederek tümüyle fennî olana geçmiştir. Böylelikle Çağdaş küreselleştirilen İngiliz-Yahudî medeniyeti, 'Klasik' devrini idrâk eder olmuştur. İmdi bugün dünyaca içerisinde yaşadığımız, Çağdaş küreselleştirilen İngiliz-Yahudî medeniyetinin 'Klasik' devridir; yoksa anlamca içerikten yoksun mu yoksun 'Postmodern' devir filân değildir. 'Çağdaşlığ'ın sona erip 'Çağdaşlık sonrası'na (Fr post-moderne) geçiş şöyle dursun, adı anılan çağın 'Klasik' devrinin bitimi bile henüz görünürlerde yoktur. 'Geç' devrin başgöstermesi, ancak farklı seçenek bir medeniyetin ufukta belirmesiyle söz konusu olabilir.

'Erken' devir Çağdaş İngiliz-Yahudî medeniyetinin asıl ideolojisi olan 'Hür Sermâyecilik', toplumu iki temel sınıfa ayırmıştır: Büyük çaplı üretime mâlik olanlar, bunlara 'mâlikler' diyebiliriz ve mâlik olmayan üretenler, yâni 'Emekçiler'. Bu iki temel kesimin dışında bir ara sınıf bulunur; bu ise, küçük tarım üreticisi, esnaf, zanaatkâr ile hizmetlilerden oluşur. Söz konusu dört kümeyi belli bir sınıfa yerleştirmiş olmamıza rağmen, bunlar mütecânis bir bütünlük oluşturmazlar. En azından ilk iki küme ile sonuncular arasında önemli bir farklılık vardır. Zirâ küçük çiftçi-tarımcı ile zanaatkâr, üretirler. Gerçi üretirler, ama, kendilerine sermâye birikimine imkân tanyacak ölçüde artürünü, maddî nedenlerden ötürü, meydana getiremezler. Bununla birlikte, ortaya koydukları 'emek' ile kullandıkları malzemenin karşılığını görürler. Demekki, 'Büyük sermâye'nin buyruğunda çalışan 'emekçi-işçi'den farklı olarak 'emekleri' ile onun 'semere'sine 'yabancılaşma'zlar. Küçük çiftçi yahut tarım üreticisi ile zanaatkâr, artık, 'çıkılmaz yol', 'çağdışı' yahut 'köhne' iktisâdî etkinliklerden sayılırlar. Aynı değerlendirmede, aslında üreticilik yanı bulunmayan, küçük esnaf için de geçerlidir.

Üretici olmamakla birlikte, küçük esnaf, iktisâdî bir etkinlik içerisinde. Hizmetliler, oysa, iktisâdî etkinlikte dahî bulunmazlar. Buna karşılık, toplum hayatının düzen ile tertibini sağlarlar. Şu var ki, bahsi geçen kısmen alışılâgelinmiş öbeklendirme, Sermâyecî esaslı Çağdaş İngiliz-Yahudî medeniyetinin günümüz toplum yapısını, artık, tam yansıtmıyor. Bir kere, A.B.D., İngiltere, Kanada, Avusturalya, Yeni Zelanda, Güney Afrika Birliği, Fransa, Almanya-Avusturya, Felemenk, İsviçre, İsveç, Norveç, Danimarka, Finlandiya, İtalya, İspanya, Meksika, Şili, Arjantin, Brezilya, Lehistan (Polonya), Macaristan, Rusya, Çin, Japonya, Kore, Hindistan, Tayland ile Malezya gibi, yeryüzünün 'kalkınmış' yahut, en azından, mâlî Sermâyecî

düzene dâhil olmuş ülkelerde özel ile kamu kuruluşları tarafından istihdâm olunan geniş bir 'hizmetliler kesimi' daha bulunur: Araştırmacı bilimadamları. Bunların, gerek üretime gerekse toplumun tanzimi ile tertibine doğrudan kısa vadede katkıları olmaz. Sözü edilen kesimin yanı sıra, hiçbir yararı görülmeyen çığ misâli devleşen bir 'işsizler ordusu'⁴¹ ile 'eğlence sanayii işçileri'⁴² de vardır. Görüldüğü gibi, Çağdaş İngiliz-Yahudi medeniyetinin klasik devrinde, öncelikle elektronik sanayi hamlesinin ardısıra başgösteren avtomasyon olayının sonucunda üretim için istihdâm zorunluluğu gittikçe gerilemektedir. Yine de, bu durum, sömüren-sömürülen keskin ayırımını ortadan kaldırmıyor. Tersine, söz konusu uçurumu genişletip derinleştirmektedir.

Günümüzde yürürlükteki Klasik İngiliz-Yahudi medeniyetinde zanaatkârın, küçük çiftçi ile esnafın ve hizmetlinin 'sınıf' niteliği bile müphemdir. Esnaf ile hizmetli, bir fasıl, 'küçük kentsoylu' sayılmakla birlikte, zanaatkâr ile çiftçi-tarımcı hangi öbeğe yerleştirilmeleri icâb ettiği belli değildir. Haddizâtında, bu, bir sorun olmaktan çıktı. Zirâ, mâlî Sermâyecî düzenin, hâkimiyetini tesis ettiği diyarlarda 'el emeği göz nuru', büyük çapta, hayatta kalmış 'eskiler'in sisli puslu anılarında yaşayan bir olaydan ileri geçmez oldu artık. Mamûl mallar, yüzde seksen, doksan oranında kendikendisine işleyen âlet edevât yoluyla el değmeden üretilmektedirler. Koca koca imâlathânelerde, fabrikalarda, kuruluşlar ile enerji üretim merkezlerinde, bakıyorsunuz, beş on kişiden mürekkep mühendisler ile teknisyenler topluluğundan başkası yok. Çirkinlik âbidesi dev boyutta gemiler, altı yedi kişi tarafından tümüyle elektronik âletler sayesinde yürütülüyor. Tren makinistleri ile metro sürücülerini araçlarında süs niyetine oturuyorlar. Yakında aynı durum, pilotlar için de söz konusu olacağı benzer. Pek çok alanda kişinin, işlerini evinden yahut taşıtından bilgisayar ile telefon yoluyla yürüttüğünü görüyoruz. Bu yüzden yeryüzünün bellibaşlı büyük şehirlerinde işyeri satmak yahut kiralamak bayağı bir sorun olmağa başlamıştır. Oralarda yazhâneler doluymuş gibi gözüksün, bundan dolayı da bunların satış yahut kira râyîçleri düşmesin diye geceleri ışıkları söndürülmüyor. 'Alın teri dökerek ekmeğini taştan çıkarmak', önemli ölçüde, çağdaş nesillerin tanımadığı 'tarihöncesi' bir tavrın deyimleşmiş hâlidir. 'Önemli ölçüde' diyoruz. Bu,

⁴¹ 'İşsizler ordusu' içerisinde çalışma yaşında olup iş bulamayan vasıflı ve vasıfsız 'istihdâm edilebilir olanlar'ın yanında, emekliye ayrılmışlar dahî yer alırlar.

⁴² Tekmil 'hâne'lerde istihdâm edilen kadın, erkek ve hattâ çocuklar. Bu andığımız kadın, erkek ve hattâ çocuklar, çoğu kere, özellikle 'cinsiyet sanayii'nde köle durumunda çalıştırılırlar.

Türkcede 'amelelik' dediğimiz, kaba inşaat işçiliğinin dışında geçerliliği kalmamış bir 'maişeti temîn' çeşididir de ondan. O, inşaatlarda çalıştırılan, konutlar ile kamuda temizlik işlerinde kullanılan vasıfsız işçi, yâni 'amele'dir. Kısacası, bu kişi, ucuz işgücü sunan, köleliğin bir gömlek üstünde bulunup her türlü toplum güvencesinden yoksun 'sınıfdışı' bir 'Lumpenproletâr'dir. 'Safâhat toplumları', kendilerine yakıştırmadıkları en mihnetli ve pis işleri, yeryüzünün 'bahtsız toplumları'ndan devşirip getirdikleri bahsi geçen 'Lumpenproletâr'lere gördürürler. Onlar da, kendi yerlerinde yurtlarında aç sefil kaldıklarından, mezkûr işleri boğaz tokluğuna görmeğe dünden teşnedirler. 'Amele' olamayanlara kader daha da kötü bir oyun oynar. Kadınlar, genç kızlar ile küçük erkek çocuklar, yeryüzünün kimi yerlerinde dev boyutlara erişmiş 'cinsiyet pazarları'nda satışa arzolanurlar. Bunlar, kelimenin tam manâsıyla, 'cinsiyet köleleri'dir. Onları pazarlayanlar da 'köle tâcirleri'dir. Bu tâcirler, kimi zaman işi meslek edinmiş kimselerdir. İşin daha da kötüsü, zaman zaman, baba, amca, ağabeğ yahut koca neviinden, 'köle'nin birinci dereceden yakını dahî olabilir. 'Fahişelik', insanlık şeref ve haysiyetini topyekûn ayaklar altına alan 'kölelik' türüdür. İnsanın bundan daha fecîi duruma düşmesi düşünülemez. Fakat 'insan'ı bir kere 'beşer'e indirerseniz, tabî ki, bu duruma dahî katlanılabilir. 'İnsan-olma'nın maddî ile manevî çıkış yahut hareket noktası karşı cinsiyete mensûb iki kişinin 'sevişme'sidir. 'Aile' dediğimiz temel toplum katmanı bu yoldan vucut bulur. Ama 'beşerleşen' Çağdaş İngiliz-Yahudi medeniyeti için 'aile' mefhumu ortadan kalkmıştır. Bu mefhum ve bunun türevi olan kurumla birlikte 'sevgi', 'saygı', 'dayanışma' ile 'savunma' gaileleri de yokolmuştur. O hâlde, her şey gibi, cinsiyet de serbestce pazarlanır, satılır ve satın alınabilir.

Çağdaş küreselleşen İngiliz-Yahudi medeniyeti, tarihin sonu mudur? Tarihte ilk defa seçenezsiz bir medeniyet olması itibarıyla adı anılanın çürüyüp çökmesi, batmasıyla insanlığı noktalaması mantık gereğidir. Dış görünüşçe 'beşer'e benzese bile, duygulanmayan, tefekkür edemeyen; şân, şeref, haysiyet, adâlet, merhamet ile güzellik duygularından yoksun fabrika yahut laboratuvar ürünü 'ruh-suz', hattâ 'nefs'siz 'beşer kopyaları'na yahut 'kopyalanmış beşer'lere, 'insan' bir yana, 'beşer' bile diyemeyiz. 'Kimliğ' ile, 'toplum ortamı'yla, 'doğal çevre'siyle, bir bütün olarak, 'insan', 'soykırım'a uğramaktadır. Yok mu "bahtı kara mâder"ini kurtaracak bir yığıt 'insan evlâdi'?